

Robert Saudek a jeho *Diplomati**

Michal Topor

Institut pro studium literatury
michal.topor@ipsl.cz

SYNOPSIS

Robert Saudek and His *Diplomats*

The present study examines Saudek's novel *Diplomats* (1921) from three perspectives: first, with regard to the (biographical) circumstances of its creation and publication; second, in the gradual development of its concrete form and fields of meaning; third, with an emphasis on the ways in which it was realized. The middle part of the study is the most dominant, evoking (in excerpts and comments) specific elements and constraints of Saudek's novel structure — centred on the feminist intermingling of the story of Pygmalion with Christ's (or apostolic) gestation, in accordance with a tendency of the period to bring together the national and universal horizons of salvation, and to confront the temporal connections and confrontations with stimuli from the outside world. To understand their present and future, the main protagonists of the novel are constructed as initiates in the art of graphology, able to identify the handwriting of famous writers. They believe, moreover, that they can recognize the 'handwriting of history': that is, the contours of what is to come. At the same time, they do not want to remain mere contemplative readers of this historical *nature*, and they go in search of someone who can change the course of the world to meet their ideal, namely that of a peaceful world. They find this in the figure of T. G. Masaryk.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEYWORDS

Robert Saudek (1880–1935); Haag; první světová válka; romány; diplomacie; grafologie; T. G. Masaryk / Robert Saudek (1880–1935); Haag; First World War; novels; diplomacy; graphology; T. G. Masaryk.

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366680.2023.1.2>

V rozmezí let 1908–1912 publikoval Robert Saudek, rodák ze středočeského Kolína, s podporou několika berlínských a drážďanských nakladatelských domů šestero románů (*Und über uns leuchtende Sterne* /1907/, *Dämon Berlin* /1907/, *Der Mikado. Ein Seeroman* /1909/, *Die Spielerin* /1910/, *Der entfesselte Riese* /1910/ a *Eine Heilige und zwei*

* Text vznikl v rámci realizace projektu „Robert Saudek. Trasy písma“, financovaného Grantovou agenturou České republiky (reg. č. 21-00215S).

Sünder /1912/) a vesměs jimi vzbudil přinejmenším dočasný zájem a sympatie referentů. V Čechách ovšem rezonovaly jen okrajově, a to ještě nepřekvapivě spíše v tisku německojazyčném (viz např. st. 1907; Turszinsky 1907; an. 1910; poslední ze zmíněných románů dokonce vycházel v letech 1911–1912 v *Prager Tagblatt* na pokračování). Specifické svědectví z pásma česko-německého povědomí představuje pozdější vzpomínka Arneho Nováka:

Nevěnoval jsem valně pozornosti jeho prvním literárním úspěchům, ač mně bylo jasno, že vítězství jeho bystrých pedopsychologických obrázků na našem divadle jest něco více než zdvořilá oplátka za propagační služby prokázané hrám Jaroslava Kvapila za hranicemi. Co jsem od Roberta Saudka četl v německé románové próze, mělo vždy příznak senzace, který mne nikdy nedovede získati pro knihu a autora, a za vši tou pololiteraturou se mně rýsoval stále v mysli obchodní horlivec, který nám v Berlíně vykládal o dámských módách zaručeně úspěšných (Novák 1935; k divadelním momentům a aspektům Saudkova působení srov. Topor 2023).

Oproti knihám předválečným se román *Diplomati*, vydaný v roce 1921 nejprve v Mnichově, poté v Praze a nakonec také v Rotterdamu (Saudek 1921a, b, c),¹ již v českojazyčném prostředí — a snad právě zde — dočkal vydatného zájmu. Následující odstavce mají nejprve ozřejmit biografické zázemí vzniku Saudkovy „románové skrývačky“ či „grafologického“ „románu-hříčky“ (jak byl recenzenty označen), v dalších pasážích bude pozornost upřena — nakonec také v konfrontaci s fasetami literárněkritických konkretizací — k literárním a kulturněpolitickým parametrům textu. Ten sice v dalších letech byl — v rámci ohlasů Saudkova působení, na jaře 1935 pak v souvislosti s jeho úmrtím — různě připomínán,² v dějinách českého meziválečného romanopisectví se nicméně neusadil.³

-
- 1 Od počátku tak román může provázet otázka, do jakého literárního, resp. jazykového okruhu vlastně primárně patří. Jde v tomto směru de facto o hybridní událost. Jakub Deml si o deset let později, nad knihou Gisy Pickové-Saudkové *Hovory s Otokarem Březinou*, poznamenal: „5. dubna 1921. Saudkův román *Diplomati* napsán byl nejprve německy. Paní Picková, sestra autora, překládala jej do češtiny v Jaroměřicích v r. 1920. Je-li tento román překladem či přepracováním českým, paní Picková nepovídá“ (Deml 1931, s. 14). V *Hovorech* se však neuvádí ani to, co Deml konstatuje; snad znal okolnosti vzniku české verze románu odjinud. Jedině tato verze každopádně zahrnuje úvodní dedikaci adresovanou „sestře Gise“. — Někteří recenzenti budou avizovat také vydání italské, bude řeč o Milánu; avšak na to nedošlo.
 - 2 Autor nekrologu v *Lidových novinách*, který psal o *Diplomatech* jako o knize přesahující „svým mezinárodním úspěchem vše ostatní [rozuměj Saudkovo]“, konstatuje: „V tomto díle, čerpajícím z válečného ovzduší, vyznal Saudek svůj obdiv k Masarykovu vystoupení“ (John 1935).
 - 3 Dočista nezmníněn zůstal R. Saudek kupříkladu už v *Přehledných dějinách literatury české od nejstarších dob až po naše dny*, které Arne Novák připravil k vydání v druhé polovině třicátých let, připomenut nebyl ani v žádném z později vydaných kompendií, v *Lexikonu české literatury* figuruje v hesle věnovaném jeho sestře Gise (srov. Blahynka 2000, s. 908).

ZÁZEMÍ

Text románu vznikl v Haagu, kde Saudek strávil většinu světové války i několik let poválečných. Kdy přesně do Haagu přibyl, není zřejmé; je pravděpodobné, že se sem přesunul brzy poté, co byl uvolněn z přímé vojenské služby⁴, a patrně po krátkém vídeňském pobytu, který by pak bylo možné vyložit jako instruktážní, orientovaný k plánovanému propagačně-zpravodajskému angažmá.⁵ Haagským domicilem byl již vybaven Saudkův článek *Warum die Engländer Deutschland loben*, který vyšel počátkem července 1915 v *Prager Tagblatt* (Saudek 1915). V téže době byla rovněž v Haagu založena tisková agentura *Hollandsch Nieuws-Bureau* (Holandská tisková kancelář), na jejímž provozu se poté — patrně až do roku 1921 — Saudek výrazně podílel.⁶ V průběhu válečných let krom toho v denním tisku na pokračování vycházely holandské překlady jeho starších próz (románu *Eine Heilige und zwei Sünder* — pod názvem *Levenskunst* /in *De nieuwe courant*, 1916, přel. Nelly Rutters-Audretsch/, *De Mikado* /in *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 1916–1917/), v nizozemském prostředí Saudek rovněž — byť sporadicky — rozvíjel své divadelní podniky: v r. 1916 v belgickém Gentu vyšel knižně jeho překlad Kvapilových *Oblak*, v lednu 1918 byla v Haagu a amsterdamském Schouwburgu (srov. von Monsjou 1918) inscenována veselohra *De Distel. Pietje de landloper* (Tulák Pietje; viz např. an. 1918) — na holandské finalizaci se Saudkem spolupracoval Jan Fabricius.

Vzhledem k tomu, jak významnou roli v topografii románu *Diplomati* hraje přímo prostředí Haagu, bylo by záhodno mít určitější představu o místních (společenských) trajektorích, v nichž se tu jeho autor pohyboval; avšak v tomto směru panuje důkazní nouze. Zmíněná tisková kancelář po svém založení sídlila ve Van Speijkstraat 7 (místnosti *Hollandsch Nieuwsbureau* byly také v rotterdamské Schiekade 191). Důvodně lze předpokládat také Saudkovu obeznámenost s interiéry, jakož i představiteli zdejší rakousko-uherské a německé legace,⁷ takřka najisto byl Saudek v kontaktu s redakcemi místních i okolních deníků. V Haagu — jak již řečeno — Saudek setrval i po válce a své zkušenosti se pokoušel zúročit ve zpravodajsko-diplomatických službách československého státu. V této souvislosti také vstoupil do kontaktu s Arne Laurinem, šéfredaktorem chystaného deníku *Prager Presse* (srov. Topor — Řehák 2019, zejm. s. 236–250). V polovině února 1921 mu Saudek oznámil:

4 Dle záznamů v Saudkově vojenském kmenovém listě byl Saudek, příslušný k polnímu pluku (Infanterie-Regiment) č. 73 se sídly v Praze a Chebu, k válečné evidenci povolán 15. února 1915, počínaje březnem t. r. byl poté nicméně naněkolikrát (poté v dubnu t. r. a v červenci 1917) z přímé vojenské služby uvolněn („beurlaubt“ apod.).

5 Österreichisches Staatsarchiv, Presseleitung 575–797, 1915, sg. AT-OeStA/HHStA MdÄ PL Akten 90.

6 Srov. Hemels 2010, s. 52–66 a také Saudkův dopis Arne Laurinovi z 9. února 1921 (Haag, LA PNP, f. A. Laurin). — V záhlaví dopisu adresovaného Janu Greshoffovi, kulturnímu referentovi listu *De Telegraaf* (21. 7. 1917, Haag, Literatuurmuseum, G 00785 B 2 /Saudek, R./), stojí u Saudkova jména názvy čtveřice evropských periodik — *Berliner Lokal Anzeiger*, vídeňské *Neue Freie Presse* a budapeštských deníků *Pester Lloyd* a *Az-est*; snad to lze chápat tak, že byl Saudek jejich haagským zpravodajem či zkrátka spolupracovníkem.

7 Nicole Eversdijk (2010, s. 189–200) traktuje — na rozdíl od J. Hemelse (2010) — tiskovou kancelář *Hollandsche Nieuws-Bureau*, pro niž Saudek pracoval, jako projekt nikoli rakousko-uherský, nýbrž primárně říšskoněmecký.

Napsal jsem román Diplomáté, který asi za tři týdny vyjde současně ve čtyřech jazycích a vychází teď v pokračováních v Nieuwe Courantu v Haagu. Jde o seriózní práci, v jistém smyslu o životní mé dílo, jež jest svým obsahem i politicky silně exponováno. Uveřejnění v holandském listu budí jistou mezinárodní senzaci, dostaly se o tom zprávičky do německých a jiných listů a teď mně píše Prager Tagblatt, zdali bych dal redakci rukopis k uveřejnění. České vydání obstará za tři neděle Fr. Borový v Praze. Tiskne už, tuším. / Radil byste mně, vzhledem ke společným našim plánům a vzhledem na český tisk, abych přání Prager Tagblattu vyhověl, či-li nic. Anebo bylo by snad lépe, kdybych počkal, až české vydání vyjde — snad tiskem není kritizováno? Jde o knihu, které si naši nejlepší lidé, kupř. O. Březina, velice váží [...].⁸

Zmínka o Březinovi, na první pohled podivná, má pozadí v Březinově kontaktu se Saudkovou sestrou Gisou; v „hovorech“ s básníkem, vydaných knižně o osm let později, Gisa Picková-Saudková — s datací 5. 4. 1921 — zaznamenala:

Moje návštěva byla Mistrovi ohlášena mým mužem a tak začíná tím, o čem se domnívá, že mne bude nejvíce zajímat, bratrovým románem Diplomati, který četl v rukopise. Mistr knihu zevrubně rozebírá, praví o ní, že je tak napínavá, že on, který románů celkem nečte, četl ji bez přerušování dlouho do noci. Chválí spoustu reálných fakt, která jsou bratrovi běžná, milieu zajímavé a nápad vůbec originální. „Tak se mi zdá, jako by pan bratr byl v hrdince vykreslil do jisté míry Vás, vidíte, a tak nezajdete také beze stopy. Ta Psancová má něco z vaší statečnosti hocha efěba, cosi v jistém smyslu mužného. Kráčí životem bez té obvyklé změkčilosti, rozcitlivělosti, čista a obrácena před sebe. Ta žena se zasvěcuje dílu. Takových vzorů žen je dnes třeba. To přece nelze upřít, že literární dílo, umělecké dílo vůbec tvoří vzory, a každý ten vzor, tryská-li opravdu z pramenů doby, dojde splnění, dojde ztělesnění, jednou se najde ta bytost lidská, která se vypne k jeho výši. Takových vzorů je nám třeba (Picková-Saudková 1929, s. 90).

Březinův (údajný) komentář míří in medias res významových polí románu. Ta je ovšem třeba představit zevrubněji.

POHYB TEXTU: TECHNIKA VYPRÁVĚNÍ, KONFIGURACE, INTERTEXT A PROBLÉM IMPLIKOVANÉHO ADRESÁTA

Popatřil na ni. Viděl jí očima až na dno duše. A mezera v jeho životě se vyplňovala. Bílý muž, jenž ho učil znáti západ, umřel, a na jeho místo nastoupila žena, o nic nepatrnější jeho (Saudek 1921b, s. 471–472).

⁸ Haag, 18. 2. 1921, LA PNP, f. A. Laurin. — Román *Diplomaten* vycházel v deníku *De Nieuwe Courant* od 8. ledna 1921. Patrně právě se zřetelem k tomuto časopiseckému uveřejnění se Saudkova románu už na jaře t. r. dovolal v textu o Masarykovi redaktor deníku *Nieuwe Courant*: „Hluboký význam osobnosti páně prezidentovy ilustruje Lesturgeon citátem z románu R. Saudka *Diplomati*. [...] V tomto románu podává Saudek vědecko-grafologický rozbor vůdčích osob světové války z obou táborů“ (srov. an. 1921a). — O Saudkově kontaktu s redakcí tohoto deníku není nic známo, Laurinova odpověď na Saudkův list se bohužel nedochovala.

Text je rozčleněn do třiceti tří kapitol. První dvě jsou soustředěny do centrálních partií Berlína, sem se těžiška vrací znovu už jen v kapitolách dvacet a dvacet jedna, jinak lze konstatovat, že hlavní aktéři povětšinou dýchají haagský vzduch. Chronotop Saudkova románu (srov. Bachtin 1980, s. 222) je však přece jen složitější. Věcná er/sie-forma, nejednou snadno pronikající k myšlenkám postav (včetně pásem polopřímé řeči), se jindy — vesměs na švech kapitol — stává médiem kalendáří, zrychleně sugerujících širý horizont světových událostí, jakéhosi průřezu válečně-politickým děním v letech 1914–1918, pohybů na frontách a jiných velkých scénách — viz úvod šestnácté kapitoly, pozoruhodný také tím, že tu vypravěč ojedinele vystupuje z neúčastné rezervy:

Italské pluky na Soči nedostávaly se kupředu, stravující se v bezvýsledných bojích, krev britských vojsk napájela dosud kamenitě rozsedliny galipolské, sesazený velkokníže Mikuláš poháněl své divize proti Turkům, aby vzkřísil vybledlou svou slávu, dnem i nocí děla ve Flandrech a Francii chrčila své hrůzné výměty, desateronásobné kolony letců kroužily za svitu slunce i měsíce nad zříceninami měst; ale to vše nepůsobilo už v Holandsku dojem. Zvykli jsme si na to, už to nudilo (Saudek 1921b, s. 215).⁹

Je přitom na místě upomenout k historicitě okamžiku, kdy román vyšel. Válečná léta ještě byla v živé paměti a Saudkův text jako by tak (snad za pomoci analogicky postupující rešerše v dobovém tisku) nanovo odvíjel, přehrával čerstvou minulost.

Interiéry (uzpůsobené pro hovor a další styk) jsou průběžně a opakovaně střídány exteriéry velkých dějin. Tomu odpovídá i berlínská expozice, ačkoli její první tahy jsou pouliční: muž, jež vypravěč označuje výrazem „excelence“, nasedá před hotelem Kaiserhof do automobilu, u Potsdamer Platz se vůz jen stěží prodírá davem. Srocení je oslavou dílčího vítězství německých vojenských sil, údajného zajetí velkého počtu ruských vojáků: zaznívá Hindenburgovo jméno a sluha přináší do auta noviny. Vyprávějíci hlas tu dává nahlédnout pasažérovo myšlení — nejprve jako by je citoval („s úsměvem uvažoval: Je to zvláštní, prazvláštní: zase ten Hindenburg“ /tamtéž, s. 8/), poté prostě takřka přenechává svůj part mužovu vnitřnímu monologu:

Přimhouřiv oči, zopakoval si v paměti tah za tahem rukopis pruského generála, za geniálního vojevůdce prohlašovaného, i utvrzoval se znovu v poznání, že v tomto rukopise neprojevuje se ani v nejmenším tvůrčí, originální duch. / Pravda, o vítězstvích nebylo lze pochybovat a vítězství připínala se k Hindenburgovu jménu. / Leč přece... něco tu nebylo v pořádku, nemohlo býti, neměl-li člověk celou psychologií povrhnuti jako vědou pro bláznů. / Než, vyčkejme (tamtéž).

Poprvé — byť zatím jen nakrátko a letmo — jsou tu líčené události či jejich odlesky interpretovány prizmatem grafologie; napříště bude ovšem živlem takto kódovaných výkladů, utvářejících zásadní prvek románu, spíše dialog mezi postavami.¹⁰ Tak

⁹ V německé verzi vypravěčova soupatřičnost takto exponována není, stojí tu: „aber dies alles machte in Holland keinen Eindruck mehr. Man hatte sich schon daran gewöhnt, es langweilte“ (Saudek 1921a, s. 191).

¹⁰ Ve světle pozdějších Saudkových počínů na poli odborné grafologie těžko tyto pasáže nečíst přímo jako zkusmé črty, které později rozvine s expertní ambicí. Akcentace národních

tomu je ostatně záhy, v bytě hraběnky Kornelie Wuergen-Rostorfové, když se její hovor se starým přítelem (jež vypravěč představuje jako „Hanibala Jana Dyonisa hraběte z Gallu“, posléze jako rakouského vyslance v Haagu), stočí k jeho nedávnému setkání s následníkem trůnu Karlem. Hraběnka dychtivě naslouchá Gallovi líčení: také o tom, jak jej nakonec Karel požádal o „grafologický posudek“ svého rukopisu („Znám jeho čtyři písmena nazpaměť, ve snu bych je napodobil. [...] Čtyři písmena a v nich je celý, se svojí rozmilou chlapeckou vzdorovitostí, a žel i s celou ohebností, mu vlastní,“ říká hrabě /tamtéž, s. 19/). Jakkoli je Gall přítelkyní zjevně obdivován pro jasnozřivost své inteligence, jeho podstatným atributem je od počátku *slábnoucí zrak*. I to patrně hraběnku vede ke starostlivému úskoku. Přerušíc konverzaci, předkládá náhle Gallovi k rozboru písmo člověka, jenž prý není zkažen „žádnou branží“,¹¹ až je to matoucí:

„[...] člověk stojí jako před sopkou: samý výbuch — samý rozpor. Pýcha i pokora, čínorodá síla i skleslost, naděje i zoufání“. Hledajíc a nenalézajíc slov, zajíkala se, až konečně, aby své bezradnosti dala jaksi zvlášť křiklavý výraz, řekla: „Muž i žena! Samý rozpor!“ (tamtéž, s. 24).

Následně hraběnka ozřejmuje, jak v nastalé nouzi postupovala, a text románu se proměňuje v demonstraci metody, pojmosloví:

vzala jsem arch papíru, rozdělila kolmicí na dvě půle a počala jako žák grafologie klasifikovati: vlevo značky, napravo výklad. A pilně a poctivě zvážila jsem proti sobě: založení, primérní počítky, sekundérní psychomotorické popudy, překážky a k posledu třídu (tamtéž, s. 24–25).

Navazující hovor je roven interpretační disputaci, která se místy vytrácí v pásmu přemítání, jež už patří ryze Gallovi. Rezultát zdůrazňuje absenci „stop [...] ješitnosti“ či „pózy“ (tamtéž, s. 28), a teprve v té chvíli hraběnka prozradí pisatelčino jméno: „Marie Psancová“ („Maria Psanec“ v německém znění); „zvláštní to jméno — a žena nemohla se podepsati skromnějšími a prostšími tahy. Tvoří a spojuje písmena jedinečným způsobem, nevím, kde by pro to byla nalezla vzor, já alespoň neznám písma podobných tvarů“, podivuje se hrabě (tamtéž, s. 29). Jak je vzápětí vyjeveno, právě záhadnou pisatelku hraběnka vyhledala jako přítelovu „soukromou sekretářku“: jako

(školsky unifikovaných, schematizovaných) rozdílností v psaní bude patřit k důležitému aspektu jeho koncepce — srov. Saudek 1925. Za zmínku jistě stojí fakt, že v době, kdy patrně finalizoval text *Diplomatů*, si Saudek vcelku intenzivně dopisoval s Ludwigem Klagesem (viz fond L. Klages, Deutsches Literaturarchiv, Marbach), mj. autorem dvousvazkové práce *Handschrift und Charakter. Gemeinverständlicher Abriss der graphologischen Technik* (Johann Ambrosius Barth, Leipzig 1917, znovu 1921).

11 Tato hraběnkina charakteristika rozvíjí tezi „branže kazí charakter“, jíž Gall zakončuje své vyprávění o „dvou haličských židech, kteří dohazovali důstojníkům děvčata“; ještě než hraběnka vnese do hovoru téma podivného manuskriptu, s úsměvem namítá: „Milý Hanibale, ty se maušlovat naučíš [...]. Tvá láska k žargonu zůstane věčně nešťastnou“ (tamtéž, s. 21).

tu, jež mu ulehčí v náročném úřadu, jež mu bude oddána. Je přitom příznačné, že klíčem k volbě hraběnce byl právě a jen dívčin rukopis — s tolika znaky „přímosti a čistoty“ i „dychtivosti po vzdělání“ (tamtéž, s. 31). Hrabě souhlasí, že se s dívkou sejde: její rukopis jako by „ani nepocházel z naší doby“, praví (tamtéž, s. 33).

Návazná kapitola je koncentrována ke Gallovu setkání s Marií, jež je situováno do honosného berlínského hotelu Kaiserhof. Marie sem evidentně nepatří, což vypravěč signalizuje poukazy k nedůvěřivosti v pohledech těch, kdo hotel obsluhují: starší „úředník“ v ní vidí „dceru nějakého vetešníka“, sluha si „s despektem“ všímá „její málo elegantní obuvi, obnošené sukně i ošumělého kabátu a měkkého, černého širáku“ (tamtéž, s. 34). Je uvedena do pokoje, objevuje se Gall a počíná jí osvětlovat, proč by toho, kdo mu bude ku pomoci, raději našel v „inteligentní dívce“ než mezi mladými muži: předpokládá totiž, že taková *inteligentní dívka* se nebude snažit svého „šéfa“ přechytračit, zneužít jeho důvěry ve svůj prospěch — předpokládá u ní zkrátka loajalitu a ochotu podrobit se „jeho soudu“ (tamtéž, s. 36). Evokovaný hovor je průběžně prokládán dívčinými nevyslovenými reflexemi: v nich se vyjevuje jako bytost ostrážitá a vyhraněná, tady se počíná zvláštní emancipační linka románu, cílící k *figure jiné dívky, ženy*. „Odešlas z domova a rodné země, abys nabyla svobody. Pozor, abys svobody nepozbyla, než opustíš pokoj,“ říká si Marie (tamtéž). Gall se doptává dál, hledá k ní cestu a nalezne ji v *hudební zápletce jejího života*: to dívka pocituje jako ohrožení své věčné, obranné postury: „nalézala tu [...] svou duši v sázce“ (tamtéž, s. 39). Chtě nechtě, dozrává se dívka k protestanskému rodinnému zázemí, protkanému navíc hudební tradicí — sama prý opisovala rukopisy chrámových skladeb. Téma *rukopisu* přetáčí pozornost k tomu, co prvotně Galla k Marii přivábilo: ke grafologické fascinaci. A Marii (podobně jako čtenáři) je uloženo sledovat Gallův výklad souvislostí, aniž by jí bylo dopřáno reagovat rozvinutěji než krátkými replikami. „Co vím o vnějším vašem životě, pověděla jste mi sama, ale co vím... o vaší duši, to pověděl mi váš rukopis,“ sebevědomě konstatuje Gall a zobecňuje: „Ani lístek na haluzi není úplně podoben druhému, žádný člověk není jako soused, ani sourozenci mezi sebou, ani děti rodičům plně se nepodobají. A ve všem, co člověk koná, projadřuje se jeho osobitost. Ale z ničeho nepromlouvá bytost člověkova jasněji než z rukopisu“ (tamtéž, s. 42). Tomu, kdo v něm umí číst, prozrazuje rukopis povahu, ale také význam pisatele, umožňuje tedy rozlišovat a spojit síly jen s těmi výjimečnými:

a brzy tvoříte obec, hrstku lidí, kteří se podněcují k práci vzájemným porozuměním, tvořící kolem sebe duševní hráz, o níž se nápor bezvýznamné masy musí roztříštiti. Představte si život, prožitý společně s oněmi několika málo výjimečnými, kteří příštím pokolením ukazují nové cesty (tamtéž, s. 44).

Dívka je představou uhranuta, ale zároveň dává najevo pochybnosti a zrazuje hraběte od myšlenky, že právě ona je víc než „průměrná“. Gall v ní ještě nějakou dobu *doluje*, nejeruptivněji v okamžiku, kdy explicitně definuje jako její niterný svorník cit nenávisti. Odtud — po dočasné vládě slz (ona) a sebevčitek (on) — nabyde jejich hovor lehčího tónu, jedná se již také o to, co má obnášet kýžena tajemnická pozice: má jít o filtraci nové knižní produkce (na rešerše napříč tiskem má prý Gall „svého referenta, dr. Weissensteina“: „Ten čte denně čtyřicaterý noviny a poví mi pak v deseti minutách, čeho se za šest hodin dočetl“ /tamtéž, s. 53/) a snad ještě víc o to, aby

vzdor hasnoucímu zraku vyslanec neztratil přístup k potenciálu grafologické interpretace. Nabízí Marii, že ji do tohoto umění zasvětit. Finále kapitoly patří rozhodnutí: Gallova postava se Marii ve vzpomínce na někdejšího přítele, venkovského učitele Václava Křepelu, prolíná s faustovským dilematem („Nyní máte svůj kouzelný plášť, který vás zanese do cizích zemí“ /tamtéž, s. 60/), převáží nicméně touha „poznávati to nejvysostnější a nejpodlejší, co bůh stvořil: člověka“ (tamtéž, s. 59). Marie souhlasí, odjede do Haagu.

Další kapitoly stojí již plně ve službách kaleidoskopického vylíčení haagského konzulárního ruchu — se středem v úřadu rakousko-uherského vyslanectví, jeho provozu na nejrůznějších, i nejmalichernějších (kariérních) úrovních a ve směsi podob a situací; čtvrtá a pátá kapitola představují svou epistulární stylizací (jedná se o dopisy, jež si vyměnili hraběnka a Gall) ozvláštňující odbočku. Interní rakouský-uherský mikrokosmos je v prostředí Haagu zároveň porůznu a opakovaně konfrontován s existencí jiných — spojeneckých i nepřátelských — diplomatických sborů a snah; mj. jde o schopnost ovlivňovat holandský tisk a rozšířit možnosti kapitálového krytí. „Pravda, napachtil ses dost, běhal jsi po redakcích, aby nadávali na Srby, je to záslužné, opatřuješ mocnářství úvěr v holandských zlatých,“ vypočítává královskému radovi Orsayovi (dříve se jmenoval „Orenstein“) jeho žena (tamtéž, s. 89).¹² V prostoru rozechvívaném nuancemi vztahů, intrik, ambic a těkavých konverzací se Marie vynořuje jako záhadná konkurentka: irituje některé z žen, muže vábí k hovorům. Výraznou součinitelku tohoto nervního společenství je „malá hrbatá komtesa“ — sestra legačního rady hraběte Fetukowicze. Vypravěč v ní buduje protřelou pletichářku, zároveň ji činí aktérkou nečekaně intenzivní erotické, lesbické scény, jež v dalších partiích románu nemá obdoby.

Komtesa hodlá Marii zdiskreditovat (princ Laudon se vsadil, že ji svede), východiskem má být „večírek“ ve vile jejího bratra (situována do Bankastraat). Scéna je komponována jako sled konverzačních konfigurací (v rámci jedné z nich Gall brání Holandany proti invektivě vznesené pruským hrabětem /o „lichvářských cenách neutrální“/: „Holandáné mají hlubokou duchovní podstatu, kterou nepoznáte na první pohled [...] snad proto, že nedělají kulturní propagandy. Jím záleží na tom, aby od sebe odvrátili reflektory“ /tamtéž, s. 104/), témata se vracejí v dozvucích a variacích, jedno z nich se odvíjí od zmínky o „židovských hudebnících“. Marie vypráví udivenému princovi o propletení mezi její a jeho rodinou:

Když císařský dvůr po smrti Rudolfa II. přesídlil z Prahy do Vídně, byl kníže Petr Vok z Laudonu jediným knížetem v Čechách, který měl hudební kapelu. A tato kapela dala základ české hudbě. Byli to samí židovští muzikanti, jen kapelník byl Čech. Můj praděd (tamtéž, s. 107).

Marie pokračuje a posluchačů přibývá; přehraje poté něco z notového zápisu, který si přinesla: prvotní prostota postupně dorůstá rysů „chorálu“ (tamtéž, s. 111). A princ

12 Uvozuje tuto rodinnou sekvenci, vypravěč vykládá pohyb v mysli Orsayovy ženy pomocí Freudovy teorie vtupu (tamtéž, s. 84), což není znalost, již by bylo možné — co se týče vypravěčské instance — považovat za samozřejmou. Později vypravěč připíše vzpomínku na „Freudovu teorii o „symptomatických projevech““ také Marii (tamtéž, s. 338).

nabývá sympatie k dívce, jež i ostatní překvapuje neuhýbavostí v řeči a jemu samotnému uměla nazpět vyvolat rozmytý rodinné vzpomínky.

Gall ji nicméně poté během jízdy v kočáře¹³ přátelsky odrazuje od exponovaného češství: „kdybyste takto pokračovala, ocitnete se za dva měsíce na seznamu osob z mezinárodního pacifismu velmi podezřelých“ (tamtéž, s. 115).¹⁴ Česká (ba docela i vlastenecká) linka nicméně odtud tvoří zásadní významovou vrstvu vyprávěného, výrazně artikulována hned v další epistulární vsuvce — Mariině dopisu adresovaném Václavu Křepelovi (datováno: květen 1915). Vlastně poprvé tu naplno a soustavněji proznívá dívčin názor, základní naladění listu je přitom polemické: Marie zpětně v příteli oceňuje jeho někdejší „důkladnost“, bez ní by se prý „byla jako mátoha potácela mezi stem zájmů, ale bez opravdové práce“, avšak zdá se jí, že jeho rozvaha, „vnitřní ucelenost“, je pryč. Demonstruje mu to zevrubnou grafologickou srovnávací analýzou jeho staršího a nedávného rukopisu a črtá vzájemnou cézuru:

Ještě v zimě, jaký jsi to byl spokojený, šťastný, harmonický tvor! Jak jisté a citlivé byly tvoje tenké tahy v rovných linkách psané, jak volil jsi pudově nejjednodušší, harmonické tvary písmen, zpola typografické, zpola v podobách řecké abecedy, jak nechybělo jediné sečny na písmeně t. A jak přesně seděla každá tečka nad i, ani nízko, ani vysoko, a nikde zakařkaná. „Jako tištěné?“ tážeš se. Ano, jako tištěné, poněvadž panu učiteli, který den ze dne seděl nad svými knihami, typografické tvary a řecká písmena tou měrou vryla se do mozku, poněvadž ve světelnice za sedleckou kaplí klasikové všech dob a národů byli denními hosty a poněvadž bezděky dožívali v tobě [...] / A dnes? / Tahy tvoje nejsou již tenounké, ale rozeřvané vášní, tečky nad i nedočkavostí a touhou letí o kilometr napřed, nesouvislé háčky skáčou po papíře, vše dýše horečnou dynamikou, jen vybuchnouti, jen prasknouti. / Můj pane učiteli, kam jen, kam spějete? [...] jsem, pravda, teprve kratičkou dobu v cizině, ale jest to poblouznění, co vy doma myslíte. Není kulturního společenství mezi Rusy a Čechy. — Politicky jest při dnešních převratných událostech všecko možno, niterně: ne, můj milý! Vzejde-li nám jednou slunce, nevzejde na Východě. / Žiji nyní na Západě. Duševně, místně i citově. A krev mi praví, že sklídím-li kdy něco pro svou vlast, něco, co nás učiní zralejšími a šťastnějšími, že to mohu nalézt jen zde (tamtéž, s. 119–121).

V Mariině dopise nechybí hold Gallovým vychovatelským schopnostem, v závěru se Marie definuje poukazem k Nietzscheovu rozlišení lidí nalézajících a těch, kterým je dáno ustavičně hledat: našla se v druhé z možností. Mariina dráha nemá, přinejmenším co do půdorysu, daleko k románovému typu, jež György Lukács v *Teorii ro-*

13 Paralelně se do svých příbytků nočním Haagem ubírají princ Laudon a legační tajemník Szirmay a do jejich hovoru náhle vstupuje konkrétní exteriér: míjejí „Vyver, měsíčním světlem zalitý“, Szirmay se tu zastavuje a potěšeným gestem upozorňuje na „siluetu nádvorní, vystupující v jímavé kráse na pozadí oblohy i hladiny vodní“, jeho komentář má ovšem, jak se záhy ukazuje, především provokovat: nabízí prostor jako místo dostaveníčka (tamtéž, s. 116).

14 Srov.: „Ich fürchte, Sie haben sich zu offen gegeben, als Sie von Böhmen sprachen. [...] Aber wenn das so weiter geht, so stehen Sie in zwei Monaten auf der Liste derer, die des internationalen Pazifismus dringend verdächtig sind“ (Saudek 1921a, s. 103).

mánu (1920) definoval s ohledem k příkladu Goethova *Viléma Meistera* — jako cestu k jiné „niternosti“, jež vedle kontempletivního idealismu zahrnuje také tah k „rozšíření duše, která se chce využít jednáním a působením na skutečnost“ (Lukács 1967, s. 171–172).

K tématu sebevzdělávání se pojí pasáž, v níž Marie stojí před knihovnou a zvažuje, co by si měla přečíst. Vedle „neúprosného“ Marxe, Carlylových dějin francouzské revoluce aj. jí tu hledí vstříc např. také Weiningerova kniha *Geschlecht und Charakter* či Mauthnerovy *Beiträge zu einer Kritik der Sprache* (ovšem — staré Saudkovy lásky, srov. kupříkladu Saudek 1907a, b, a také Saudkovu předmluvu k jeho weiningerovské antologii — Weininger 1907b, s. 5–12, k mauthnerovskému kontaktu Topor 2021). Sáhne spíš bezděčně po knize, v níž anglický lord radí synovi, jak si lze „přetvářkou, pěknými šaty a dobrými způsoby při jídle získati přízeň a oblibu velkého světa“ (Saudek 1921b, s. 128). Četbu — s níž beztak nesouzní — přeruší princův příchod. Následný hovor neztajeně stvrzuje další tušenou součástíku Saudkova románového soukolí: princ v Marii (věčné a vtipné) opakovaně a čím dál zřetelněji nalézá ženu, jež ho může „niterně [očišťovat] a [obohacovat]“ (tamtéž, s. 136), zkrátka: proměnit. Hovory mezi Marií a princem Laudonem pokračují i v dalších kulisách: za noci cestou z Orsayova domu se spolu vydávají „temnými scheveninskými boschjes k moři“ (tamtéž, s. 164), cestou je míjí veselá skupina cyklistů, princ naslouchá Mariinu výkladu politické, válečné situace: podle ní je to válka marnivců; princ dává najevo obavy o osud Rakouska-Uherska.

I několik dalších kapitol je ještě vázáno k letním měsícům roku 1915: platí, že vyprávěčské podání střídá polohu blízkosti (k postavám) a odstupu, resp. pohybu v jiných úrovních dějin — tak jako v pasáži, kdy je referováno o posilování haagské „rakousko-uherské mise“ („Příklad Němců působil. Přibývalo referentů a zplnomocněnců z Vídně, jak hub po dešti“ /tamtéž, s. 180/), anebo ještě v širším, evropském záběru: „Zasvěcenci si vyšeptávali, že kurýr z Vídně dovezl soukromé dopisy plné tajemných narážek, noviny psaly o Balkáně, Rusko podalo ultimátum Sofii, Bulharsko odmítlo a místo trojspolku měli jsme čtyřspolek“ (tamtéž, s. 219). Mezitím ovšem Marie pokračuje v sebekultivaci¹⁵ — v hovorech s Gallem (s jemnými náznaky sbližování takřka milostného). V jednom z nich hrabě dovádí řeč k Singapurci Nio-Hu-Sanovi. „Víte, drahá, že existují bisexuální lidé, leč nevíte ještě, že jsou také lidé birasoví,¹⁶

15 Součástí Mariiny sebekultivace je také disciplinace vlastního těla. „Zašla do koupelny, a shodivši ze sebe šaty, spustila na sebe studenou sprchu, až pomalu křehla. Osušivši se chvatně, zacvičila krátkými, úsečnými pohyby pořadí prostných cviků ze sokolské tělocvičny doma, takže se jí dech krátil, tváře zahořely a krev opět rozproudila se tělem,“ líčí vyprávěč na jednom místě, jinde pak: „Horká lázeň rozehrála jí krev do vlahé ospalosti. Studená sprcha ji vylekala, navracejíc jí pružnost, krátké, úsečné pohyby prostných cviků sokolských ztužily jí sebevůli. Horký čaj probudil jí nervy a bílé plátno balilo jí tělo v chladivou cudnost,“ či: „Sprcha a cviky nahradily jí již mnohý spánek“; viz také zmínku o půlnoční směsi „horké lázně, studené sprchy, prostných cviků“ (Saudek 1921b, s. 237, 287, 294, 302).

16 Tématu bisexuality věnoval Saudek pozornost o řadu let dříve v druhé části své knihy *Billige Weisheiten* — v esaji *Der Ablauf des Lebens und die Bisexualität*, sledující teze Wilhelma Fließe a Otto Weininger (Saudek 1907c, s. 64–110).

upozorňuje ji — a Nio-Hu-San je právě takový: snoubí se v něm „dvě různé prastaré rasy“ (indická a čínská),¹⁷ především však svými schopnostmi navazuje na důležitou tradici: má smysl „pro souvislosti obchodní, pro budoucí vývoj věcí“ (tamtéž, s. 119). Stejně jako Gall je movitý bankéř Nio-Hu-San vykladačem budoucnosti: jen z jiných znaků. V té souvislosti Gall Marii vysvětluje rozdíl mezi dvěma kulturními maticemi:

Fritz Mauthner tvrdí, že nelze mysliti než pomocí řeči; Nio-Hu-San myslí bez pomoci řeči. Jak bych ti vysvětlil, dítě, kterak lze mysliti bez prostřednictví slov? [...] Představ si: nad tebou klene se obloha a ty bys měla sílu, kterouž člověk z Východu má, sílu vidění, mohutnost to národa, jenž od tisíciletí píše bez abecedy, jenž má toliko značky pro duchovní pojmy místo pro písmena, jenž jest tak šťasten nebo nešťasten, že naše přírodovědecké teorie a soustavy nemůže pochopiti, že nepojme nic z teorií o přirozeném výběru a nevidí než jednotliviny, a to tak jasně a ostrě a plasticky v jich odlišnostech, že my lidé západu se mu zdáme slepí a hluší a nevnímaví, jakoby o smyslech otupených k nepotřebě (tamtéž, s. 191).

Marie nicméně reaguje na vyslancova slova komentářem, který rozpravu razantně přesměrovává: co když tím, co je důležité, není umění odhadu světových dějů, co když jde daleko víc o to, jak „učiniti člověka šťastnějším“ (tamtéž, s. 194)? Vzdor zjevně banalitě této výhrady jde o důležité místo: dívka se tu poprvé, ostatně ke Gallově radosti, vyděluje z jeho duchovního patronátu.

Ve střídě pásem referování o pohybech na scéně války a záběrů interiérové tířnosti haagského společenského (banketového, salónního) života a domácností zdejších diplomatů se Mariin part znovu vynořuje v souvislosti s vánočním dárkem od prince Laudona; „jeho prostými, naivními tahy stálo na něm její jméno“, praví se tu; podstatná je tady však oběť, která je dárkem činěna — symbolický transfer vlastnictví:

Byl to rukopisný Nový zákon český. Nejstarší snad v Čechách. Písmo Svaté domu Laudonova, o němž mu tehdy na večírku u komtesy vyprávěla. / Byl psán starým švabachem s velkými ozdobnými iniciálami. / Oči se jí zalily slzami. Nemyslila na to, co námahy jej to stálo, aby vyloudil tento drahocenný skvost od bratra, který odpíral muzeu méně cenné památky. / Cítila toliko, že tento nádherný dar jest díkůvzdáním duše. / Zač jí děkoval? (tamtéž, s. 225; srov. doslova odpovídající pasáž in Saudek 1921a, s. 200 — jako příklad toho, že Saudek ani se zřetelem k německému čtenáři nijak neobrušoval český akcent svého románu).

Dívka v princí probouzí vědomí dobré kontinuity. Dovolává se jeho „praděda“, který kdysi rukopis „zachoval“ a jehož na zmíněném večírku definovala rysy blízkými určitému ideálu: „Neskonale bohatý a lhostejný k penězům, ani chvíli zahálčiv, srostlý se svým lidem a naplněn svým posláním. Katolík, a přece tak prozíravý a čistého cítění“ (tamtéž, s. 111). Marie listuje knihou a přemítá, čím prince dovedla k takovému gestu;

¹⁷ Reflexe rozdílu mezi evropským a asijským člověkem lze číst také jako ozvěnu textů, jimiž Saudek už v letech 1908–1909 v německojazyčných novinách a revuích (včetně listu *Prager Tagblatt*) zúročil své japonské a čínské cesty.

sama netuší, odpovídá tedy vypravěč: „Nevěděla, že jím otrásla příkladem svého života a že to byla příroda, která je bez přetvářky a ješitnosti, jež za ni k němu promluvíla“ — vypravěč ji pozdvihuje k bezděčné svatosti: princ se prý jejím prostřednictvím „zjevila [...] říše boží“ (tamtéž, s. 227). V interakci s Marií se také princ stává médiem nové pronikavosti — tak jako v momentě, kdy je vyslancem vybídnut k cestě do Vídně, aby zjistil, proč dvůr váhá s oceněním holandských služeb svých diplomatů a úředníků. Přípravné studium akt jej dovádí k náhledu,

kerak neuvědomělý všední život lidí stejně jako jejich sobecká obchodní činnost jsou přelévány v jakési „curriculum vitae“, z něhož vystává jejich obraz ozářen gloriolou ideální lásky vlastenecké, ukazuje je sehnuté a zlomené v nejponiženějším uctívání dynastie. Poznal řadu rozhodujících instancí a netušenou moc úřadů, udržujících celé vlivné rodiny po měsíce v napětí vyhlídkou na nějaký ten křížek. / A jako by odříkávala školní úkol, vysvětlovala mu Marie mechanism státní moci a prostředky, jimiž úřady udržují si vliv (tamtéž, s. 233).

Ani cesta Mariina vzdělávání však zdaleka není u konce. Vypravěč zachycuje její přemítání nad rukopisem pruského generála Ericha von Falkenhayn, o němž jiní mluví s chválou (je únor 1916) — jeho písmo neodpovídá takové velkoleposti: „Nedopátrala se jediného originálního tvaru, nikde náhlý nápad, nikde rozhledu nebo rozhodnutí k rychlému činu. Zdlouha a pracně tvořil si svůj vzorec písma, věčně opravuje, věčně kontroluje, jaksi stále vysvětluje sebe druhým. Stávalo-li v grafologii cosi, čemu Fritz Mauthner v literatuře říká ‚Nämlich-Stil‘, pak by to bylo u Falkenhayna“ (tamtéž, s. 236). Gall jí doporučuje vydatnější setkávání s místními Němci (sama zmiňuje „jakéhosi doktora von Birkenfelda“, „literáta. Uměleckého historika. Tichého, zadumaného člověka s hluboce smutnými očima“ /tamtéž, s. 239–240/), v souvislosti s tím, že ji prý němečtí diplomaté mají podezřívavě zařazenu jako Češku a pacifistku, prosí ji vyslanec o dopisy Václava Křepely, a na tomto základě potom interpretuje jeho osobnost:

Má víru. V Německu domnívají se věřiti ve vlast, když věří v neomylnost svých představených. Tento věří ve vlast, jak on ji vidí a jak žije jen v jeho hlavě... [...] Pravíš, že hledá spásu v Rusku. Chceš ještě více důkazů jeho prostoduchosti? V Moskvě nenajde, co hledá, stejně jako v Praze ne. Ale v sobě to najde (tamtéž, s. 244).

Vypravěčovým referátem poté probleskují světové válečné události dalších měsíců a jejich zářící i pohasínající aktéři (Falkenhayn, Hindenburg, Ludendorff, Mackensen), jim jsou také věnovány Mariiny grafologické úvahy a hovory s Gallem. „Zima a jaro měly spatřiti vraždění, pro něž nebylo slov, poněvadž takového nebylo, co světem stojí“ (tamtéž, s. 259), předjímá vypravěč nad fragmenty dějin svět nastávající.

Princ po návratu distancovaně vypráví o Vídni: „jako by jeho svět byl čímsi, co dávno nechal za sebou. Trapný, škaredý svět, v němž kdysi žil a jehož poslední stopu cítil ještě jako špínu na svém těle. / Jsem vyrván ze své půdy a hledám nový domov, děl“ (tamtéž). Gallova berlínská přítelkyně je na smrt nemocná, Marie za ní (vzdor nedůvěře pruských cizineckých úřadů, které ji považují za „šovinistickou Češku“ / tamtéž, s. 271; „chauvinistische Tschechin“ — Saudek 1921a, s. 242/) odjede — zatímco

vyslanec musí zamířit do Vídně: císař zemřel. Cestou do Berlína si Marie vyvolává v mysli hovor s vyslancem, svou repliku o „hrstce ješitných bláznů, pro kterou svět tone v krvi“ (Saudek 1921b, s. 279) a Gallova slova o Otto Weiningerovi:

„V zkažené Vídni žil mladý muž, téměř génius. Není tomu ještě dávno. — Deset let tuším. — Weininger. Napsal veliké dílo, šel a zastřelil se. Nikdo nechápal proč. Povím ti, dítě. Poněvadž ve chvíli, jakou ty právě prožíváš, cítil, že je slabý pro život. Dospěl patrně už dříve jednou tak daleko. Tenkrát, kdy napsal slova: Jen utrpením mezi věcmi chápe je lidský génius, jen utrpením s lidmi chápe lidi. Trpí nejvíce, poněvadž trpí se vším a vším; ale nejvíce trpí svým soucítěním.‘ Chceš, dítě, učiniti lidi šťastnými. Jen cestou utrpení nalezeš k tomu sílu.“ / Vlak vjížděl do nádraží amsterodamského. / Dveře vozu se rozevřely, vstupovali lidé, dva, tři, čtyři, sotva to vnímala. Zavazadla se umísťovala, noviny rozkládaly, čas přirovnáván dle kapesních hodin. / Škubnutí, světlo, vlak ujížděl předměstím zvolna do kraje (tamtéž, s. 279–280).¹⁸

Následné odstavce evokují Mariin prožitek cesty — těkající mezi spánkem (a sny) a bdělostí (předivem myšlenek a vyslechnutých hovorů). Berlínský pasus je poté soustředěn především k setkání s hraběnkou (rozkrývá Marii chmurnou historii svého poměru ke Gallovi a vůbec svého manželství a mateřství, diktuje jí poté svou závěť). Do jedné z pauz je vkomponováno Mariino bezcílné těkání ulicemi, jež se jí později, usínající, slije do surreálné zkratky: „Vzdálené tanuly jí ještě na mysli výjevy posledních hodin: lev, živící se zeleninou, hromadný křest dospělých, Käse-Polonaise, Stiefel-Polonaise, stařec, který z hladu krade, dítě se služebním revolverem... / Podivný Berlín“ (tamtéž, s. 302). Nad půlnocí Marie, jak smluveno, vyslechne princův rozhovor s hraběnkou: princ se vyznává ze své lásky k Marii a touze pojmout ji za ženu, hraběnka tu možnost nevylučuje, ale raději — zdá se — by viděla Marii svobodnou: „Jsou věci a poměry na světě, jež lze ovládnouti jen člověku úplně svobodnému...“ (tamtéž, s. 306), říká, vyhlížeje ovšem — s překvapivou radikalitou — svět „pozitější“: „Dnes vládnou bajonety, peníze a postavení. [...] Až budou ti vyvrhelové, kteří dnes vládnou, pověšeni, pak přestanou patrně vládnouti bajonety a postavení, ale peníze zůstanou a místo blbosti bude posazena na trůn myšlenka, hlava“ (tamtéž, s. 306–307). To bude svět pro Marii, vybavenou jejím, hraběčným dědictvím.

18 Srov.: „Denn in bestimmtem Sinne wird sicherlich der Mensch nur ‚durch Mitleid wissend‘. Ist Mitleid auch nicht selbst klares, abstrakt-begriffliches oder anschaulich-symbolisches Wissen, so ist es doch der stärkste Impuls, um zu allem Wissen zu gelangen. Nur durch Leiden unter den Dingen begreift sie der Genius, nur durch Leiden mit den Menschen versteht er diese. Und der Genius leidet am meisten, weil er mit allem und in allem leidet; aber am stärksten leidet er an seinem Mitleiden“ (Weininger 1907a, s. 234, též Weininger 1907b, s. 17–18). Opakované upomínání k Weiningerově figuře je možné vedle jednotlivých, konkrétních propojení povýšit na mnohem zásadnější kontra-fólii: mohly to být mj. právě Weiningerovy proslulé teze o ženském, totiž rodovém údělu (viz kupř.: „Der reine Mann ist das Ebenbild Gottes, des absoluten Etwas, das Weib, auch das Weib in Manne, ist das Symbol des Nichts: das ist die Bedeutung des Weibes im Universum, und so ergänzen und bedingen sich Mann und Weib“ / tamtéž, s. 403/; srov. též Assoun 1984, s. 185), co přimělo Saudka postavit do centra svého románového univerza dívku.

K ránu hraběnka umírá. Marie je středem udivené pozornosti. Znovu se ocitá v berlínských ulicích, prodírá se, kličkuje zástupy, napjatě čekajícími na nové, určitější zprávy o postupu vládních kruhů. Propadá se do zmatku násobeného tísnivou představou, že ji někdo pronásleduje: tento stihatel nabývá podoby „býka“. „Proč právě nyní? Co se přihodilo? Odkud náhle ta představa? / Což nezabývala se od let psychoanalytickými studiemi, aby nebyla schopna vypátrati sama stopu...? Která představová souvislost tu s ní zahrávala?“, ptá se sama sebe (tamtéž, s. 323) — jako by si nebyla s to rozpomenout na chvilkový rozvrat, který v ní vyvolalo nedávné letmé setkání s jakýmsi cizincem na chodbě haagského vyslanectví, tehdy se jí jeho zjev propletl s výjevem z obrazu zahlédnutého v galerii Mauritshuis: s očima býka, „dvěma očima“, civějícími z plátna, „prozrazujícími to nejnižší, to nejzvířetější“ (tamtéž, s. 265–266; jak posléze vyplyne z jejího hovoru s Gallem, jde o obraz Pauluse Pottera *De stier* /1647, Býk/). Nakonec Marie souvislost rozkryje: asociaci vyvolalo číslo „67“ na jednom z vozů elektrické dráhy, propojeno se složkou, již před časem zahlédla na vyslancově stole: šlo o její složku, znak podezření, ohrožení. Spěšně opouští Berlín.

S nastoleným tlakem souvisí Gallova poznámka o úředně zesíleném zájmu o „propagandu potlačených národů v cizině“, motivovaném zjištěním, že „holandské noviny přinášely děsné zprávy o činnosti rakousko-uherských úřadů v Srbsku“ (tamtéž, s. 329; tady se text snad nejbližší dotýká faktické roviny Saudkovy haagské agendy).

Důležitý šev, nanovo dokládající Mariinu opravnou působivost, představuje poté moment, kdy tiskový atašé Weissenstein v hovoru s ní náhle opouští úřední grimasu — jako by konečně znovu pronikl k sobě samému:

skřípec mu překážel. Sundal jej bezděky [...]. Hrábnul si několikrát prudce do rozčísnutých vlasů. Pozorovala, kterak znenáhla ztrácela se z něho přetvářka, která naučené, pomalé a široké pohyby diplomatů ustupovaly posunkům, jež byly patrné jeho, než přišel do Haagu: jak i hlava dostávala rozčuchanou kštici, která odpovídala ostrým rysům jeho inteligentního profilu (tamtéž, s. 333–334).

Weissenstein Marii odhaluje starou touhu: „napsati knihu o židovství“, vzdorující utkvělým zjednodušujícím stereotypům (tamtéž, s. 334). Vypráví jí příběh své dráhy — o přesunu z Černovic do Vídně, tamější akulturaci (neuměl se prý „oblékat, pohybovat, mluvit“, což se postupně naučil: neklopýtal už potom „nohama i rukama, očima i ušima přes rekvizity denního života“ /tamtéž, s. 336/). Marie oplácí analogií: „Nepocházím z ghetta, nýbrž z fary. Mí předci byli pro víru pronásledováni jako vaši a také jsem byla komickou figurou“ (tamtéž, s. 337); on navazuje výměrem toho, co to znamená stát se a být diplomatem, tedy určité technologie konciliantního subjektu. Krom jiného si Marie Weissensteina získala tím, že v hovoru neuhýbá: to je základní moment i jejího následného hovoru s princem. Odrazuje ho od toho, aby s ní spojoval svůj život a zbytečně vyčerpával své síly na odrážení „nesčíslných předsudků“, navíc: „Vy byste stál při mně a já bych vám ani cele nenáležela“ (tamtéž, s. 343). On nenaléhá, jen doufá, že jednou ji bude s to přesvědčit, že jí může být ku prospěchu.

„Tryskem hnaly se události kupředu,“ přepíná znovu vypravěč do modu vyběra-
vého kalendária, v němž se šířeji situované politické rekonfigurace a počiny (vedle jiných také troskotavší Wilsonova snaha o zprostředkování mírových dohod) prolínají

se záběry jejich haagských účinků: „Silvestra [1916] slavili Němci v Royalu, Rakousko-Uhersko ve Twee Steden, dohoda ve Vieux Doelen, mezinárodní obchodní kruhy, oficiózní, polooficiózní, světské i polosvětské v Centralu. / Nikde nepřipíjeli míru, všude jen vítězství. / V Centralu začali Belgičané s *Marseillaisou* a *Tipperary* — v odpověď znělo zpátky *Deutschland, Deutschland über alles*. Lidé o červených tvářích zvedali se ze židlí, připíjejíce nadávkami nepříteli“ (tamtéž, s. 347). V této atmosféře Marie překvapeně čte v novinách napříč proveniencemi („i srovnala holandský text v novinách s francouzským originálem v *Gazetě*, i anglický překlad si opatřila, i německý“ / tamtéž, s. 348/) zprávy o „osvobození Čechoslováků“ jako jednom z cílů dohodových snah: „Dohoda požadovala rozklad Rakouska, hotova bojovati zaň až do trpkého konce“ (tamtéž, s. 348). Prosí Weissensteina o „nějaký původní materiál o politických poměrech v Čechách“, přislíbí jí to (když princ sleduje Weissensteinovu proměnu, permanentní veselost, vzpomene si na hraběncina slova, že není jediným, kdo „stykem s Marií Psancovou získává na duši a očisťuje se“ / tamtéž, s. 352/).

Společně s Gallem poté Marie interpretuje rukopis, který jí vyslanec předloží jako projev „státníka, prostého přetvářky a ješitnosti“ (tamtéž, s. 353) — analýza je tak provázena velkým očekáváním, jež Gall ještě stimuluje předběžnými postřehy: „Muž, jenž nezná než věc. Nezápolí než pro věc. O neslýchané výbojnosti. Muž podle let již starý, který si nedopřává času býti zemdlený. Prohloubené vzdělání, hojné vědomosti, živost mladíka...“ (tamtéž, s. 354). Vyslanec se evidentně baví tím, jak pozoruhodný případ se v rukopise zračí, pobízí Marii k další četbě. „Zkoumala dlouho a důkladně. Vše, co Gall uvedl, bylo zřejmé, ale ještě mnoho nepochopitelného se vynořovalo. Muž, který toto napsal, byl jednou z velkých povah světců, které kdykoliv v dějinách se vyskytly, vtiskly své době pečeť“ (tamtéž, s. 355), přeje si znát jméno neznámého, o to víc, že rukopis je „v její mateřštině“, tedy česky. Zároveň Marii zneklidňuje jeden rys rukopisu: přítomnost „strašlivých znamének malicherného tajemnůstkářství, po skrytých cestičkách“ — teprve v té chvíli jí Gall prozradí, že pisatelem je T. G. Masaryk. A zatímco jemu ten okamžik asociuje verše z Goethova *Fausta*,¹⁹ ona v mysli skládá svůj obraz Masaryka, oddává se „vidinám, jež na ni [doléhají]“:

Masaryk byl učitelem Václava Křepely, učitelem těch několika málo přátel, kteří prošli její mladostí, učitelem všech učitelů jejího národa, zůstavších doma. Masaryk byl první, jenž tajně prchl přes hranice, aby venku podstoupil zápas ve prospěch svého národa. I musil udržovati styk s domovem, musil vymýšleti podloudnické cestičky, aby jeho dělníci doma nepadli do rukou kolegům Pottrova býka: Masaryk to byl, jenž v Kings College v Londýně vysvětlil národům dohodovým podstatu a práva i historické poslání Slovanů. On to byl, jenž ohnul válečné cíle dohodové, jeho dílo je to,

19 I v české verzi Saudkova textu zní tyto veršové fragmenty německy: „So sitz' ich am ewigen Webstuhl der Zeit“ a „Ein Wort tausend Verbindungen schlägt“ (namísto patřičného „Ein Schlag“...); ve Fischerově překladu nejprve promluva ducha k Faustovi: „*Tak času jsem tkadlec, tak hrčí můj stav, / a tkám — tkám božstva živoucí háv,*“ a poté verš Mefistofelovy řeči k žákovi: „*Dílna, kde myšlenka lidská se tká, / je věru jak dílna tkalcovská: / sem a tam člunky lítají. / Šlápneš, a na sta pohne se nití. / Tekou tak rychle, že nelze zřítí. / Ráz — a sta jich splítají*“ (Goethe 1955, s. 35, 101–102).

že dohoda dnes požaduje osvobození porobených Slovanů. — / Byl to jeho příklad, jenž Křepelovi ukazoval cestu za hranicemi? Bylo to z jeho rozkazu, že čeští zajatci v Rusku, ve Francii a Itálii hlásili se k dobrovolnému zápasu proti Rakousku? / A dělo se to vše k požehnání? Byla to setba boží, jež měla vzejíti a byl on tím jediným, zázračným, povoláním, který dle učení Páně měl „dátí příklad“? / Nebo byla jeho víra mrtvou věrou, určenou, aby jeho národu přinesla bídu a zánik? / Dějiny nejsou toliko vítězíci myšlenkami, ale též vítězíci hrubou mocí... / Byl Masaryk, burcuje svůj lid k odporu, unášen pouhou vírou, či měl jistotu, že nezápasí marně? / Znovu zahloubala se do rukopisu. / Gall to řekl správně: nic podstatného nechybělo. Při všem spěchu, při vší horlivosti stoupajících linek: ani háčku, ani puntíku, ani sečny nescházel, kde toho vyžadovala jasnost. Byl-li kde smysl pro detail, tož tady. Oproštěné jako kostry byly jeho tahy, žádná ozdůbka ani fráze. Jen věcnost, střízlivá prostota, prosáklá dobrotivostí. / Jako na zázrak zírala na tento nepojatelný souzvuk vlastností, o nichž učila věda, že se navzájem vylučují, a jež, tak různorodé, splývaly tu v jediný proud života k obsáhlému chtění a konání (tamtéž, s. 356–357).

Když vypravěč následně líčí Mariino rozpoložení, pracuje se zvláštním pojmovým konglomerátem. Předně chválí „přírodu“ za to, jak se jí Marie — toto „krásné stvoření“ — „nádherně vydařilo“, její schoulení do spánku propojuje s představou „zvířete“, jež se načas uložilo k zimnímu spánku, „až potom sluneční paprsek společně s vůní prsti a zvuky přírody probouzí jeho smysly. / Jako z výparů ornice stoupá v prvním předjaří spícímu zvířeti ve smysly omlazující síla, tak vnikalo jí v mysl poslání Slovanstva z rukopisných tahů Masarykových...“ (tamtéž, s. 359). Řád zvířecí analogie je podržen také v navazující představě psů, natolik silných, aby se utrhlí ze řetězu a následovali kolemjdoucího vyjícího vlka: „to síla předků v nich ožila, ježto krev rasy zavolala“ (tamtéž).

Druhého dne, „unášena nočními vidinami, zušlechtěna i rozrušena“, se Marie vydává k Nio-Hu-Sanovi; jejich úsporný rozhovor poté simuluje několik základních časových českých dilemat. V pozadí Mariina rozhodování, zda se vydat za Masarykem do Londýna, se rýsuje jednak její národně aktivistické pojetí životního úkolu („Naše náboženství učí, že jest nám hledati říši Boží, že máme býti dělníky ve žních Páně, a naši světštitelé nám káží, že žeň Páně, o níž jest nám pracovati, jest národ“; Nio-Hu-San namítá: „Nepovstala-li tato válka z toho, že každý měl na mysli toliko žeň svého národa“ / tamtéž, s. 363/), jednak otázka, zda se vůbec političtí představitelé českého národa identifikují s razancí Masarykových návrhů (Marie ví, že to tak nejednou není; v jejích pojmech jde přitom o „slabost těch, kdož měli býti vyproštěni“ / tamtéž, s. 364/). Nakonec se Marie Nio-Hu-Sanem nicméně nechá přesvědčit: přistupuje na roli „poslední rezervy“, má být jedním z „mladých lidí“, „zálohou pro větší práci, která nastane potom, až učitel [jejího] národa dospěje cíle“ (tamtéž, s. 365). Znovu se tak potvrzuje, že Marie je v Saudkově románové struktuře — pro své patrony, jakož i potenciálně pro implikovaného čtenáře — andělskou figurou naděje, a tedy potomnosti, jež se prostě dává k uvěření (srov.: „naděje je nadějí důkazům navzdory. Povstává, když se rozcházíme s minulostí. Provádí se určitý řez“ / Richter 2022, s. 192 — zde citováno jako výrok Alphonsa Lingise/): „Měl pravdu, neuhodila ještě její hodina. Jest jí ještě čekati a připravovati se na onu nastávající svatební noc, kdy se této strašlivé době zasnoubí“ (Saudek 1921b, s. 365).

Další kalendářní průlet nedávnými dějinami upomíná — krom jiného — k momentu vstupu USA do války²⁰ a k ruským převratům (rukopisy předáků revoluce — především Leninův /označen za „původce chaosu“/ — však „v rukopisném archivu Gallové“ chybějí). Součástí Mariina zrání jsou i nadále styky s princem Laudonem: symbolem jejich pokračujícího kontaktu je dům, jehož rekonstrukci princ koordinuje — tak, aby tu mohla také Marie mít své zázemí. Princ ostatně vytrvale snuje paralelní Mariinu trasu (a představu sebe sama jako jejího průvodce po Miláně, Benátkách; jeho pohled na ni zůstává výrazně *tělesný*: „ona v bílé sukni a halence. Jak jí sluší panama“ /tamtéž, s. 381/), její perspektiva má však jiný základ: „ti, kteří jsou dost silní, aby kráčeli životem s otevřenýma očima, nemají práva, aby jenom snili,“ říká (tamtéž, s. 384). Zvažuje přece jen cestu za Masarykem, tentokrát už do Ruska, artikuluje své výčitky, iniciované právě také vzorem Masarykovým: „Žije toliko svému úkolu. Nepřisuzuje si právo žít životem práce ve vlastním okruhu, natož aby se oddával sladkému snění, a já, která vidím úkol a znám povinnost, já sedím v Korneliině koutku u vašich růží a jsem tak špatná, že při tom pocituji ještě kus štěstí“ (tamtéž, s. 385–386). Marie v řeči míří do středu altruismu, a tedy sebezapření, doslova: „vstříc osudu trpitelnému“. „Leč kdož mne učinili vidoucí, odrázli mi zpáteční cestu ke štěstí nepatrných tvorů,“ zdůrazňuje Marie jednosměrnost svého pohybu (tamtéž, s. 389): jako definitivní zasnoubení pygmalionské zápletky s gestací kristovskou (či možná spíše: apoštolskou). Tuto (auto)stylizaci princ rozhodně neruší, když uhra nutě deklaruje: „Kterýsi básník prý kdysi řekl, že když vkročí do domu velký, čistý člověk, ten dům že potom jest jako vysvěcený chrám. To jste učinila dnes vy v prvý den z mého domu“ (tamtéž).

Vstříc Mariině pozornosti jde zanedlouho znovu — jako další z přátelských pomocníků — také Weissenstein, prostředkující jí text „výzvy českých spisovatelů“. Marii jej horoucně, radostně čte jako doklad nového odhodlání: „Tož vpadly duševní mocnosti národa poslancům do zad, znemožňující jim každičké vyjednávání s Vídní a znajíce se veřejně k programu Masarykovu. / Dal jim příklad“ (tamtéž, s. 392). Weissenstein současně Marii prostředkuje důležité setkání s „doktorem z Birkenfeldu“, jehož znala jako „skromného člověka o smutných, hlubokých očích“; nyní má před sebou muže „[z]trhaných tváří, kolem úst rýhu, do níž se vryl těžký, duševní zápas a k tomu planoucí oči“ (tamtéž, s. 393). Birkenfeld je bytost *skepse* (ve vztahu k jakékoli „psychologii lidské“: „Zažijete věci, které nepochopíte, věci makavé“ /tamtéž, s. 394/), zároveň bytost *krize*: Marie v tazích jeho rukopisu nakonec identifikuje rysy sebevražedné, avšak další běh věcí ozřejmí, že má jít o sebevraždu v sociálním smyslu, přerýv od melancholie k odvaze: Birkenfeld při první příležitosti nabourá diskurz své národně-vojenské komunity, předpokládá, že bude za trest povolán na frontu, ale nehodlá dezertovat — se zvláštní argumentací: „německému akademickému občanu německé dějiny posledních sto let vězí příliš v kostech“ (tamtéž, s. 408). Je příznačné, že Weissensteina, který je rozhořčen očekávatelným osudem svého přítele, Marie konejší dalšími slovy z říše svatosti: „vykonal svůj podíl na žni Páně. Dal příklad“ (tamtéž, s. 410).

20 Za povšimnutí stojí vypravěčův výčet zpravodajských agentur, distribuujících do světa jedno z Wilsonových prohlášení: „Associated Press kabelovala znění do Londýna, Reuter vrhla je do Amsterdamu, de la Mar do Berlína, Wolfova kancelář rozšířila je po Německu“ (Saudek 1921b, s. 367) — Saudkovo Hollandsch Nieuwsbureau zmíněno není.

Interpretační mřížku, prostupující románovou rozpravu, nepřestajně utváří jazyk a prizma grafologického rozboru; Marie přitom neustále zvyšuje své umění, pod bdělým dohledem Gallovým — viz například jeho metodické poznámky nad rukopisem Clémenceauovým: „Co není v písmě, po tom ti při analýze nic není. To bychom mohli hned jít za Schermanem a provozovati místo vědy inspiraci“ či: „Třeba se rozhodnouti mezi praktickou grafologií a teoretickou psychologií“ (tamtéž, s. 417, 418). I přes výhrady je Gall fascinován znaky rozvoje Mariiných schopností — tentokrát její schopností nahlédnout „jednotlivce jako médium rasy“ (Marie vykládá Clémenceaua jako toho, kdo „vdechne [...] národu francouzskému novou víru a povede jej až do konce války“ /tamtéž, s. 419/).

I v dalších kapitolách utvářejí referované klíčové události světového vývoje posuvný kontext, v dotycích s nímž lze Marii a další aktéry jejího *plánu* probouzet k jejich výstupům. „Pozdní jeseň, zima, vánoce, Nový rok. / Věčně prolévána krev a nižádné odpovědi na otázku, k čemu? pro jaký cíl? / Jen pro změny na hranicích a pro přesunutí moci?,“ předesílá vypravěč svému sumáři, který se již otevírá poslednímu roku války (tamtéž, s. 421). Pro Marii a Galla trvá záhada Leninova zjevu; zaznamenán je také průběh brestských jednání, včetně vystoupení Lva Davidoviče Trockého, pozoruhodného naprostou rezignací na tradiční diplomatickou úměrnost: „Trockij pronesl k nepřátelským delegátům řeč o jejich prolhanosti, neúprosnou, logickou, břitkou řeč: duchaplnou a temperamentní. Diplomati nevěděli kudykam. Měli ordre, maršrutu, že musejí přinést domů úspěch, podpis“ (tamtéž, s. 425).

Spíše než se zřetelem k ruskému impulzu se Marie nicméně smyslu své cesty dobírá v korelaci s křesťanským diskurzem širšího, světového dosahu: upíná se k představě „duše“ čelící řádu kast a vypočítavosti; podporou ve směřování k takto emblematickému „zlidštění člověka“ je jí další rozhovor s Nio-Hu-Sanem, zdůrazněna je přitom *indická* vrstva jeho osobnosti /tamtéž, s. 431/. Tady se již postava Marie — takto Saudkova *loutka nového člověka* — přibližuje rysům soudobých reprezentací postapokalyptického, nadnárodního univerzalizmu, literárněhistoricky spínaného s pojmem expresionismu (srov. Vietta — Kemper 1990, s. 186–188). Spolu s Gallem zkoušejí v rukopisech rozpoznávat šifry dobré budoucnosti jakoby už bez ohledu na dosavadní řád věcí (stárnoucí a slábnoucí Gall je úředníky a jinými představiteli svého a německého mocnářství příznačně nahlížen jako pošetilec a pacifista); jde o to, „ve stále ještě slabých znameních“ rozeznat stopy „mužů, kteří zbudou pro obrodu světa“ (Saudek 1921b, s. 437). Společný rozbor Wilsonova rukopisu²¹ přitom obnažuje hybridnost představy, na níž jejich vyhlížení mužů budoucnosti stojí: eschatologii podpírá darwinismus. „Byly tisíce možnosti, aby se jimi projevila velikost a ryzost tohoto muže. Bezpočetné byly cesty a kombinace, jež příroda si mohla vyvoliti, aby dosáhla stejného cíle,“ uvažuje Marie (tamtéž, s. 440–441).

Wilson se stopařům vyjevil jako přízemní, „sterilní“ člověk, na něhož nelze příliš sázet a který nedosahuje Masarykovy „tvořivé síly“; pro vyslance to znamená rozpad „naděje, že spatří vycházeti červánky nové doby“, opouští jej „zvědavost“ (tamtéž,

21 Saudek se tu nepokrytě vztahuje ke grafologické rozpravě, cituje z prací Hanse H. Busseho (*Wie beurteile ich meine Handschrift? Volkstümliches Lehrbuch der Graphologie*, 1920) a Julesa Crépieux-Jamina (*Les Bases fondamentales de la Graphologie et de l'expertise en écritures*, 1921).

s. 447). Svět nicméně spěje ke konci válečných dní. I Marie jako by ztrácela síly — tráví čas u vyhasínajícího přítele, na okamžik dokonce zatouží po společné cestě, kterou jí nabízel princ Laudon — aby ještě jednou odolala. Hektická, rupturní *světodějná* přítomnost k Marii doléhá ve zvláštním prostupu s intimním faktem blížící se ztráty blízkého člověka; finále Saudkova románu je snad i proto vlastní silná delirantní vrstva. Marii se zdá o Václavu Křepelovi, stojícím „v čele legionářů“: „Vojáci zpívali starou husitskou píseň *Kdož jste boží bojovníci* a Křepela jí kynul, aby se k nim přidala“ (tamtéž, s. 453); ženy, s nimiž se předtím potkávala v haagských diplomatických kruzích, ji zahrnují láním (jako zrádkyni); usíná u Galla, jako „náměsíčná“, „bez pláště a bez klobouku“ jde potom za princem, padá mu bezvládně do náruče, odtud znovu běží na vyslanectví, ještě naposledy mluví s Gallem: zamilovaně, vděčně, ztraceně. Sluha jí poté předává „ošumělou, rozedranou knížku“, učebnici ruštiny, a ona tomuto pokynů rozumí:

Ruské muže a ruské ženy měla se naučiti znáti, měla zapustiti jim do duše olovnic, aby změřila, jak byly hluboké. / Na nich měla se sama, bez něho dopátrati odpovědi na otázku, již jim nebylo dopřáno zodpověděti společným úsilím, na otázku po „zítřku“. / Gall i Křepela, vědoucí i věřící, oba tušili zítřek na slovanském východě. Starý svět musil se rozpadnouti, nežli se dvě samostatně hledajících našlo na stejné cestě... (tamtéž, s. 462).

Spící Marie se poté propadá do neklidného snu, rozhazuje v něm rukama, vzbudí se, sahá po šatech, padá k zemi...: ve stejné chvíli, kdy vyslanec umírá. Je to čas (Mariina) zhroucení. Nad jejím tělem, po řadu dní zmítaným horečkou, zasedá koncilium — a nelze přehlédnout ironizující podtón této sekvence (psychiatrova kazuistika ku příkladu spočívá v tom, že je „děvče neukojeno“: „Měla se dávno provdati“ /tamtéž, s. 464/). Mariina mysl bloudí v třeštivém sledu vidin:

vydán byl její mozek furiím, honícím před jejíma zrakoma divým letem vyštvané obrazy. / Úryvky z dětství, z dívčích let, z jejího zrání, jejích zápasů, úprkem po sobě následovaly. Viděla je skrze rudé mlhy. Jen tu a tam prosvítaly rudými závoji oči prince Laudona. Lákalo to a hrozilo, dojívalo a lekalo a letělo a třeštilo a nedalo se zachytiti. / Nic z hroutícího se venku světa nevnikalo k ní, jen zbytky vlastních smyslových zkušeností (tamtéž, s. 465).

Vypravěč vypočítává události, jež Marii míjejí; nazpět do vnějšku ji vytrhuje teprve pocit, že její tělo omakávají „cizí ruce“, „že cizí ruce, ohmatávající ji, zneuctívaly její tělo“ (tamtéž, s. 466–467). V místnosti však nikdo není, kapitola se uzavírá příchodem a vlídnými gesty ošetřující sestry. Tlumočnickem proměněného světa je jí potom Weissenstein:

Plnou hodinu jí vykládal. O momentech historických, lidských, malicherných, otrásových i komických: život zmatených dnů posledního zhroucení, konec hřmění děl, o horečném spěchu zbohatlíků politických, kteří honem ještě spěchali ukrýti kořist před bouřkou, o šílení osvobozených živlů (tamtéž, s. 468).

Epilog načrtává Mariin plán. Ve Weissensteinovi i princí Laudonovi má oddané spolupracovníky — in potentia; hodlá nyní „pracovati na žni Páně“ jen dle svých sil a vůle. V osvojeném sebeobraze se předsvědčení o výsostné schopnosti („Putuji světem s kouzelným proutkem v ruce a s olovnicí, abych změřila hloubku lidských duší. Kasandra jen vskrytu truchlila. Já nepotřebuji naříkat, mně jest dáno, abych nepominula velkého člověka, a vím, že tvůrčí člověk o čisté duši nezanikne beze stopy. Mám prostředky, abych lidem ryzím sklídila z cesty první vnější překážky“ /tamtéž, s. 469/) snoubí s jakoby programně deklarovanou náklonností k určitému okruhu českého světa (těžko tu přeslechnout názvuk de facto Saudkova kritického poměru k těm, kteří se v nové republice ujali vlády): Marie odchází do Čech, chce vidět (jak vysvětluje Nio-Hu-Sanovi) „při práci“ venkovské učitele, ty, kteří „sejí, nikoliv ty, kdož chtějí pročachrovati žem. Žije více ryzích povah na českých vesnicích než ve světě na ministerských křeslech“ (tamtéž, s. 472). Ale to vše je jen příslib: text uzavírá Mariina chvála potřebného odpočinku a radost z toho, že po letech znovu uslyší českou hudbu.²²

KŘIVKY REZONANCE

První referáty o Saudkově románu se objevily v německojazyčném prostředí, v němž bylo možné očekávat nejprudší odpor. Avšak dokladů takového střetu se nedostává. Jako první na *Diplomaty* v polovině dubna 1921 patrně upozornil referent listu *Prager Tagblatt* Richard Katz. Povšiml si, že název románu může mylně sugerovat žánr „společenského románu“ nebo „memoárů“, jde však především o knihu „válečnou“ — knihu „politicky zajímavou“ a „napínavou“. Saudka Katz označil za „Čechoslováka“, odtud odvodil československý akcent románu. Postřehl nicméně, že „česká revoluce“ je tu zobrazena „bez kokrhání [ohne Krähwinkelei]“, ve specifických „perspektivních řezech“, jakoby z dálky — ostatně podobně jako válka, která utváří leda „temné pozadí“ intimněji pojaté vrstvě Mariina příběhu. Ocenil Saudkův vypravěčsko-grafologický trik, pochybnosti — co do přesvědčivosti — vyslovil nad tématem aristokrata hledání „cesty k ryzí lidskosti“ pod dívčíným vlivem. Věštil každopádně knize úspěch (Katz 1921). Referent listu *Deutsche Zeitung Bohemia* — patrně August Ströbel — se zprvu koncentroval k postavě české dívky. Předpokládal přitom, že nabytý duchovní i ekonomický kapitál zúročí Marie zřetelněji v dalším svazku avizovaného triptychu. Zaznamenal, že Saudkův obraz diplomatických kruhů nebudí přílišné sympatie, vyjma několika málo postav — zejména Gallovy (již autor obdařil snad vším dobrým, co znal); připodobnil v tom směru román k próze Bernharda Kellermanna *Der 9. November* (1920). Zaujal jej pasus masarykovský, povšiml si letmé invektivy neurčitě namířené k Masarykovým „pomocníkům“ (Ströbel 1921).

Příkladem reflexe přicházející zpoza československých hranic budiž recenze, již Saudkově románu v *Kölnische Zeitung* věnoval Karl von Perfall. Postavil jej do

22 Na konci německého textu (Saudek 1921a, s. 425) se praví: „Tato kniha je prvním samostatným svazkem románu, který bude zahrnovat svazky tři.“ — Je tedy možné, že Saudek skutečně měl v plánu Marii a snad i další postavy využít pro rekognoskaci poválečných poměrů; zdá se však, že se tento projekt brzy naprosto rozplynul.

sousedství Zweigovy knihy *Romain Rolland. Der Mann und das Werk* (vydané téhož roku) — jako „další z děl pacifistického zaměření“, jež se nicméně — „i přes ostrou kritiku předních osobností války“ — rétorice radikálního pacifismu spíše vyhýbá. Perfall naznačil možnost číst text jako „klíčový román“, avšak sám si touto cestou jít netroufal. Zaujala jej postava Gallova a vůbec instalace grafologie jako mřížky pro výklad povah i událostí, ve zkratce zmínil charakteristiky některých státníků. Nepřehlédl pak, že je to Masaryk, nynější „český prezident“ (stojí tu: „der Präsident der Tschechei“), kdo je v knize uviděn jako „velký muž, předurčený k vyřešení světového zmatku“, „vůdce slovanského světa“ a proponent „nového věku“: „Je tu naznačeno, že to, co se děje ve slovanském světě, předznamenává změny dalekosáhlejší“ — v tom ohledu Perfall váhal s nějakým finálním hodnocením: poukázal na to, že Saudek avizuje další dvě pokračování, v nichž patrně „speciální slovanský program“ dojde určitějšího podání (Perfall 1921).

V polovině června se ke knize v *Prager Presse* vyslovil Oskar Senski. Dějinnou topografií evropského románu dovedl k tezi o zemi s „ornou půdou“ sycenou možnostmi harmonie a spásy — o „zemi české, zemi Komenského, českých bratří, Tomáše Masaryka“. Jmenoval dva velké prozaiky této země — Ernsta Weisse a Hermanna Ungara. Připomněl, že jsou oba Židé, stejně jako „slovanský Žid“ Robert Saudek, jež svými *Diplomaty* docílil „lecčehos z toho, od čeho si lze slibovat literární, potažmo kulturní obrodu [Regeneration]“. Významová pole románu Senski evokoval vzrušeně stylizovaným výčtem literárních analogií a důležitých momentů a zápletek, jež v Saudkově pojetí „ideál českého bytí [Idealtypus böhmischen Wesens]“ vystihují lépe než všechny politické fráze (Senski 1921).

Teprve v létě 1921 — v souvislosti s českým vydáním — se k Saudkovu románu začali obracet čeští recenzenti. Josef Kodíček ho v *Tribuně* představil jako „jednu z nejzajímavějších knih, jež u nás v posledních letech vyšly“. Cenil si její „napínavosti“, tj. „souvislosti se životem“, věda, že „není z děl ryze estetického řádu“: „Nemá-li však plně výše umělecké a temné hloubky myslitelské, jest nadána životní zralostí, zkušeností; jest to kniha velmi ostrého psychologického vidění, značného materiálu životního, nepostrádající „delikátnosti“. Mj. si Kodíček povšiml zvláštní ztajenosti v odvíjení vztahu mezi Marií a Gallem: „pouhým nadechnutím jest tu vylíčena blízkost lidí, v níž jest jemně smíšen a setkán Eros i Charis. Láska a oddanost. Do poslední chvíle není jisto, o který z těchto citů tu běží.“ Nakonec vyzdvihl portrétní um soustředěný v grafologických analýzách; „nejvýznačnější osobnosti světové války [...] jsou tu grafologickou cestou kresleny virtuózním psychologickým žurnalismem. [...] Psychologické analýzy, jež tu jsou podány, jsou namnoze rázu definitivního“, uzavírá Kodíček svůj komentář — aby poté své tvrzení doložil rozsáhlými citáty-ukázkami těchto portrétů (Kodíček 1921).

Další z recenzentů, Václav Tille ve *Venkově*, kupodivu Saudka označil za „německého autora, jež vydává tentokráte své dílo jako český originál“ a „projevuje v něm našemu národu velmi vřelé sympatie“. Autorovi krom toho přiznal svěží znalost života „rakouské kolonie“ v Haagu, postavy vyslance Galla, hraběnky Cornelia a prince Laudona se mu však jevily jako ne právě pravděpodobné — co se Galla týče, nevěřil, že „staré Rakousko“ mělo takové muže. Co ovšem Tilleho vyložení iritovalo a rušilo potěšení z „živé drobnokresby“, „upřímného přesvědčení a srdečného poměru k lidem i dějům“, byla grafologická fixace románu. „Grafologie jest patrně autorovou láskou,

přičítá jí zázračnou moc odkrývat nejtajnější hlubiny lidské duše, pronikat povahu nejmocnějších duchů tak přesně, jak oni sami sebe neznají,“ odhadoval; kvitoval by ji jako „zajímavou románovou pomůcku“ (a výsledné „povahové rozbory“ jej přesvědčovaly o autorově „bystrém duchu“), ale žádat od čtenáře, aby také uvěřil v „její neomezenou moc“, když jde přitom jen o „módní šarlatánství“, jež si nezadá „s věšticími babami a jasnovidci“ — to už pro Tilleho bylo příliš. „Přesto,“ konstatoval nakonec, „čte se kniha pěkně, ač čeština je místy tvrdá, a tvoří ve válečné literatuře čestnou výjimku“ (Tille 1921).

Ještě příkřeji o češtině románu soudil v *Moderní revui* Jarmil Krezar („ukazuje frazeologii, výrazy, germanismy, ano i větami beze smyslu, že práce byla původně napsána německy“), děj označil za „obsáhlý, ač bezobsažný“, grafologickou linku odbyl ironickou figurou a navrhl román nadepsat „Diplomatova svěřenka“ — dle „modropunčochové literatury, jejíž líbeznou ušlechtilostí se tu žije a dýchá“. Naprosto — s přidechem antisemitismu — odmítl románový obraz světového dění a české otázky:

Čte-li se kauzální souhrn světového dění, pochycovaný touto grafologickou stanicí haagského vyslanectví, takměř humoristicky, mají-li posudky o mocnářích a státnících příchutí kavárenské fámy, zaráží, jaká zpatlaná představa se předkládá domácímu i cizímu čtenářstvu o Čechách, o národní povaze, o dějinné tradici a politickém smýšlení za války. Autor v Čechách udomácněný má o českých věcech znalosti tak pohádkové jako Shakespeare v XVI. století a ještě je prebarvuje německo-židovským nazíráním. Kde se zmiňuje o Masarykovi a jeho poměru k národnímu celku [...], lze pochybovati, že jde jen o zkreslení, zaviněné nepochopením nebo pouhou nevědomostí. Grafologická důmyslnost s telepatickými úkazy, šarlatánské pomíšení dějin s žurnalistickými klepy, řemeslná literárnost s posteriorní „ideologií“, neostyšná, všeho zneužívající chtivost senzace činí z této práce rázovitý produkt určité plemenné odnože, která onde vyrábí pálenku, zde literaturu, obě stejné jakosti, účelu a významu (Krezar 1921).

I S. K. Neumann sice připustil, že nelze v Saudkově románu „neviděti pohodlnosti tvárného postupu, papírovosti hlavních hrdinů, dutého zvuku etických momentů“, že zkratka není radno román hodnotit „z hlediska slovesně uměleckého“. Avšak — „jako dobrou populární četbu“, jež má bavit, poučit a povzbudit, jej byl s to doporučit: i proto, že nehodluje „obvyklým nacionálním, náboženským, politickým, sociálním nebo mravním předsudkům“, ba vykazuje „pěknou, byť nikoli právě revoluční, byť poněkud i opatrnou moderně světoobčanskou úroveň“. Riziko spatřoval v momentech, kdy autor imaginativně opouštěl sféru své zkušenosti a bezprostředního postřehu skutečnosti — tam se podle něj Saudek takřka stýká s „kýčari necudnými a tlachavými“. Tah směrem k „dobrému mezinárodnímu artiklu“ dle Neumanna přiměl „opatrného“, „chytrého“ autora obrousit leckterou hranu, nedovolil také, aby se „mužněji vyrovnal s Masarykem a neuhnul před Leninem“. Přesto mu byl Saudkův román příkladem knihy, jež „není z ducha maloměstáckého a prostou mysl chytí i zajme pro myšlenky vyššího řádu“ (Neumann 1921).²³

23 27. července 1921 se v *Prager Tagblattu* (s. 3) objevila noticka, že Robert a Senta Saudkovi oznamují narození dcery Rainy Kvety.

J. O. Novotný — coby referent *Lidových novin* — naopak takové „mrvaní plus“, mocnost „ukazovati nové širší obzory a [...] někam vésti“ v Saudkově knize dočista postrádal. Uvažuje poté o Saudkových záměrech, odhadl autorovu potřebu v nějaké podobě zúročit válečné „dojmy a zkušenosti“ („jistě ne nezajímavé“), uplatnění grafologického momentu chápal jako způsob, jak dát věci „nátěr originalnosti“ a „soudům pronášeným o té které osobě aspoň zdání pevnosti a jistoty“. Nedojala jej nikterak ani postava Marie Psancové — jakožto figura ustavičného odkladu (J. O. Novotný 1921). Koncem téhož roku se potom ještě o *Diplomatech* rozepsal Novotný Miloslav. Hned v úvodu se přiznal, že odedávna chápe grafologii jako „hříčku“, „pýtickou praktiku“ a „dobrý prostředek, aby se básnilo a omamovalo“: „Ale kam s tím na nás? My toužíme po Descartovu *claire et distincte*“ a — navázal — román „česko-německého spisovatele“ jej z této „nedůvěry“ nevyvedl, učiniv z „víry“ v moc grafologie svou „můru, marotu, fixní ideu“. Něco jiskřivých míst nemůže podle Novotného vykoupit celkovou únavnou jednotvárnost tohoto „[r]ománu bez života, bez krve. Šedivého jako jeho obálka. Román-hříčku“ (M. Novotný 1921b).²⁴ V úvodu roku 1922 si cestu k Saudkovu románu našel také Karel Sezima. Saudka letmo identifikoval jako „českého Němce“ a jeho evokaci zvoleného prostředí přiřkl sytost a poutavost, konstatoval autorův „kombinační um i vypravovatelskou obratnost, aby vši té mozaice dodal výrazného epického vzorce románového“, co se postav týče, rozporoval jejich nadsazenost a schematicnost v rozvíjení „dušeslovných pochodů“: „nepřesvědčují pro svůj zřetelný apriorism a přímočarou plánovitost, kterou citelně proráží snaha po symbolizaci“. Iritovalo jej ostatně, jak je „veškera psychologie“ románu monotónně prostoupena „naukou grafologickou“, jíž je přisouzena „moc až zázračná“; znechuceně — aniž zohlednil jejich specifickou funkci — Sezima zavrhl pasáže zabředající — podle něj — „v referentskou zběžnost a odosobněnou kronikářskou šed“ (Sezima 1922).

Záhyby české recepcce románu sledovatelné zhruba v rozmezí druhého půlletí roku 1921 lze doplnit o náhled způsobů, jimiž byl román čten ve stejné době v holandském prostředí. Tak recenzent deníku *Nieuwe Rotterdamsche Courant* knihu nejprve doporučil jako čtení na cesty (patrně proto, že mu východiskem bylo německé vydání, operoval pisatel s tím, že jde o první část „triády“), navozuje zvláštní analogii s Flaubertovou *L'Éducation sentimentale*: podobně jako tam revoluce, tak v Saudkově románu válka zůstává pouhým pozadím: „trávíme většinu času v Haagu“. S pochybnostmi registroval „okultní“, „mystické“ prvky, grafologii označil za „kompas“, který se občas plete, Mariin příběh prostě za krásný. Evidoval stylovou aktualitu a romantickou modernost knihy; patetické pojetí některých postav (např. Masaryka) podle něj vyvážil criticismus formující obraz prostředí, v němž se pohybují. Speciální pozornost pak věnoval tragickému příběhu hraběnčiny lásky a mateřství (an. 1921b).

Hendrika Kuyper-van Oordt v listu *De Tijdspiegel* poněkud jízlivě poznamenala, že je škoda, že kniha vyšla až po válce a povahu a činy jejich protagonistů už není třeba vykládat z jejich rukopisů; efekt grafologického prvku proto označila za „dětinský“. Ocenila humoristický půvab některých partií, s Haagem však podle ní román „nemá

²⁴ M. Novotný svůj soud shrnul už o měsíc dříve v noticce otištěné v *České revui*, mj. konstatoval: „Grafologický román, tj. není v něm než grafologie. Román se děje a osoby historické [...] i vybájené vystupují, jen aby si mohl spisovatel ověřovat povahy a své naděje pomocí této pseudovědy“ (M. Novotný 1921a).

nic společného“ — „krom toho, že v tomto městě opravdu sídlí diplomaté“ (Kuyper-van Oordt 1921). „Haagský“ atribut románu zpochybnil také Frits Lapidoth, považující jej za text rázu spíše kosmopolitního než lokálního. Ačkoli Saudek — jehož „domovinou“ je „Česko-Slovensko“ — už léta působí v Haagu „jako dopisovatel novin, zná velmi dobře náš jazyk, zná naši zemi a zná mnoho našich krajanů“, psal Lapidoth, do jeho knihy se to příliš nepromítlo, cílí totiž do specifického prostředí a ani v tom směru není nějak drobnokresebný. Konstatoval „mimořádně příznivé“ přijetí knihy a šíří diskusí, jež vyvolala, ocenil originalitu perspektivy. Grafologické lince recenzent neupřel zajímavost, postavu Marie četl prizmatem nespecifikovaného pojmu romantismu (Lapidoth 1921). Henri Smissaert, jemuž byla Saudkova kniha vesměs sympatická, byl předně uhranut úrovní Saudkovy, tedy „cizincovy“ holandštiny, kvitoval „univerzální“ význam jeho „úžasného, překvapivého a v mnoha ohledech mimořádného románu“ (Smissaert 1921; mnohem stručněji, nicméně stejně povzbudivě zvala k jeho četbě také noticka v listu *De indische Mercur* /an. 1921c/). Ani v jednom z *holandských* případů nebyl nijak reflektován český stimul Saudkovy knihy.

GRAFOLOGICKÝ DOVĚTEK A EISNEROVA „T. G. MARIA“

Jak řečeno, na *Diplomaty* Saudek beletristicky nenavázal. Grafologie jako interpretačního klíče ke světu politiky a diplomacie se však nikterak nezřekl; ostatně již v květnu 1922 v *Prager Presse* publikoval analýzy rukopisů účastníků janovské konference (které se sám jako korespondent deníku zúčastnil).²⁵ Deprimovat, zdá se, Saudka nemohla ani opožděná pozornost, již jeho románu věnoval v druhé polovině roku 1923 filozof František Krejčí. Ten své výhrady nemířil proti grafologii vůbec, varoval však před pavědeckou přílišností: někdy prý „grafologové řeší svou metodou otázky psychologie individuální do takových podrobností a do takových důsledků, že místo logických přesných závěrů nastupuje čirá hra víceméně duchaplné fantazie. Užije-li se pak těchto fantazií grafologických v románě za psychologický podklad líčení povah a motivů jednání osob tam vystupujících, je patrné, že to je náhrada nedostatečná a že se estetickému zřeteli psychologické pravdivosti nemůže učiniti zadosť“. V tom světle zdůraznil magicko-věšdeckou povahu Gallovy postavy: „Spojí-li se to a doplní-li okultistickými předpoklady, máte látku, z níž je vystavena budova Saudkova románu“ (Krejčí 1923).

Koncem roku 1926 — tedy v době, kdy se už knihou *Vědecká grafologie* etabloval v poli expertním — Saudek poskytl *Masarykovu sborníku* „pokus o grafologický životopis T. G. Masaryka“ (Saudek 1926; srov. též Polák 2003), na důvěře ve vlastní inter-

25 Srov. Saudek 1922b, viz též: „V těchto dnech obdržíte grafologické portréty státníků. [...] Článek je vázán na určitý den, protože vyjde současně v sedmi jazycích“ (R. Saudek A. Laurinovi, Janov, 13. 5. 1922, LA PNP, f. A. Laurin; text vyšel přinejmenším česky v *Lidových novinách* /Saudek 1922a/). Na Saudkovy rozborů se poté odvolal autor článku *Diplomacie a grafologie*, otisktného v *Tribuně*, který byl ovšem primárně reakcí na speciální kauzu: „po návratu z janovské konference pustili se do Dra Beneše ostře naši Němci a jejich mluvčí Dr. Kafka dovolával se dokonce i moderní grafologie na důkaz Benešových negativních vlastností“ (-san- 1922, s. 2).

pretační, tj. také předvídaté schopnosti (jež ovšem nemusely být jistě nutně vázány na substrát grafologický) stavěl zjevně i své trvající angažmá politického komentátora — viz slova z dopisu, jež — patrně v roce 1929 — adresoval A. Laurinovi: „zpravodajství střeoevropské o nynější situaci spočívá na falešných předpokladech. Upozorňuji také na to, že jsem v P[raha]. P[resse]. předpovídal Hooverovu akci v době, kdy taková předpověď taktéž platila za šílenou fantazii apod.“²⁶ V tom smyslu vlastně Saudek nikdy neopustil Gallův vztah ke světu: superiorní vykladačskou pozici.

Vytrácení Saudkova románu z literární paměti načas v roce 1930 pozastavil Pavel Eisner, když mu věnoval jednu z kapitol své knihy *Milenky* (Saudek se tu ocitl jako jedna z „povah subjektivně-konfesijních“ po boku hvězd zdejší německojazyčné literární scény, počínaje Paulem Leppinem a Franzem Werfelem konče /srov. Eisner 1930, s. 32/). V souladu s fokusem *Milenek* Eisner středem dané kapitolky učinil Marii. „Co jen lze nakupiti světla na ženskou postavu,“ připsal prý Saudek právě jí — věren „apoteotickému vidu panenství, zabarvenému politicky“ — a stvořil „krásnou, cudnou, ničím neposkvrněnou“, „neohroženou dívku s tělem Sokolky“, současně „hluboké duše a pronikavého intelektu“, stvořil — „ženského Masaryka“: bytost, jež „[š]íří kolem sebe světlo“ a „je sama zdrojem tajemného světla nad apokalyptickou válečnou nocí“ (tamtéž, s. 107–108).

ARCHIVNÍ PRAMENY

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha — fond Arne Laurin.
Literatuurmuseum, Haag — fond Jan Greshoff.

Österreichisches Staatsarchiv, Wien — fond Presseleitung.

LITERATURA

an.: [Spielerin]. *Bohemia* 83, 1910, č. 313, 13. 11., s. 33.

an.: [Aus dem Haag wird uns telegraphiert]. *Pester Lloyd* 65, 1918, č. 18, 22. 1., s. 10.

an.: Holandský tisk o panu prezidentovi Československé republiky. *Sborník zahraniční politiky s přílohou Úřední věstník Ministerstva zahraničních věcí R. Č. S. 2*, 1921a, č. 7, 12. 5., s. 136.

an.: [Diplomaten]. *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 78, 1921b, č. 220, 10. 8., s. 9.

an.: [Diplomaten]. *De indische Mercur* 44, 1921c, č. 40, 9. 12., s. 838.

Assoun, Paul-Laurent: Der perverse Diskurs über die Weiblichkeit. In: Jacques Le Rider a Norbert Leser (eds.): *Otto Weininger. Werk*

und Wirkung. Österreichischer Bundesverlag Gesellschaft, Wien 1984, s. 181–196.

Bachtin, Michail Michajlovič: *Román jako dialog*, přel. Daniela Hodrová a Vladimír Svatoň. Odeon, Praha 1980.

Blahynka, Milan: Gisa Picková-Saudková. *Lexikon české literatury 3/II*, red. Jiří Opelík. Academia, Praha 2000, s. 907–908; šifra mb.

Deml, Jakub: *Šlépěje*, sv. 16. Pavla Kytlicová, Tasov 1931.

Eisner, Pavel: T. G. Maria. In týž: *Milenky. Německý básník a česká žena*. Miloslav Dolínek, Praha 1930, s. 106–108.

Eversdijk, Nicole: *Kultur als politisches Werbemittel. Ein Beitrag zur deutschen kultur- und pressepolitischen Arbeit in den Niederlanden*

- während des Ersten Weltkrieges. Münster, Waxmann, 2010.
- Goethe, Johann Wolfgang:** *Faust*, přel. Otokar Fischer. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.
- Hemels, Joan:** *Een journalistiek geheim ontsluiterd. De dubbelmonarchie en een geval van dubbele moraal in de Nederlandse pers tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Apeldoorn — Antwerpen, Spinhuis Uitgevers, 2010.
- John, Jaromír [vl. jm. Bohumil Markalous]:** Robert Saudek zemřel. *Lidové noviny* 43, 1935, č. 194, 16. 4., s. 4; šifra J.
- Katz, Richard:** „Diplomaten“ von Robert Saudek. *Prager Tagblatt* 46, 1921, č. 89, 17. 4., s. 23.
- Kodíček, Josef:** [Diplomati]. *Tribuna* 3, 1921, č. 143, 19. 6., s. 1–4; šifra K–ček.
- Krecar, Jarmil:** [Diplomati]. *Moderní revue* 27, 1920–21, sv. 36, č. 9–10, 8. 7. 1921, s. 286–287.
- Krejčí, František:** Grafologie. *Česká mysl* 19, 1923, č. 4, s. 255.
- Kuyper-van Oordt, Hendrika:** [Diplomaten]. *De Tijdspeel* 78, 1921, s. 615–616.
- Kvapil, Jaroslav:** *Vrije wolken! Tooneel in 3 bedrijven*, přel. R. Saudek. A. Hoste, Gent 1916.
- Lapidoth, Frits:** Diplomaten. *De nieuwe courant* 21, 1921, č. 272, 2. 10., s. 5.
- Lukács, Georg:** *Metafyzika tragédie*, ed. přel. Růžena Grebeníčková. Československý spisovatel, Praha 1967.
- Meloun, Jan:** Robert Saudek als Grapholog. *Prager Presse* 15, 1935, č. 115, 28. 4., s. 5–6.
- Monjsou, Frederik von:** De Distel. *De kunst* 10, 1917–18, č. 523, 2. 2. 1918, s. 222–223.
- Neumann, S. K.:** [Diplomati]. *Červen* 4, 1921, č. 16, 21. 7., s. 231–232; šifra n.
- Novák, Arne:** Ahasver. *Lidové noviny* 43, 1935, č. 198, 18. 4., s. 1–2.
- Novotný, Miloslav:** [Diplomati]. *Česká osvěta* 18, 1921–22, č. 5, [listopad 1921a], s. 120; šifra M. N.
- Novotný, Miloslav:** Román-hříčka a román-dokument. *Národní listy* 61, 1921b, č. 331, 2. 12., s. 1.
- Novotný, J. O.:** Románová skrývačka. *Lidové noviny* 29, 1921, č. 526, 20. 10., s. 7.
- Perfall, Karl von:** [Ein andres Werk pazifistischer Richtung]. *Kölnische Zeitung*, 1921, č. 383, 29. 5., s. 10.
- Picková-Saudková, Gisa:** *Hovory s Otokarem Březinou*. Spolek výtvarných umělců Mánes, Praha 1929.
- Polák, Stanislav:** Grafologické pokusy o Masaryka. *Masarykův sborník*, sv. 11/12 (1999/2003), 2003, s. 143–150.
- Richter, Gerhard:** *Potomnost. Figury následování v moderním myšlení a estetice*, přel. Jan Petříček. Karolinum, Praha 2022.
- san-:** Diplomacie a grafologie. Rozbor písma ministra Beneše. *Tribuna* 4, 1922, č. 188, 13. 8., s. 2–3.
- Saudek, Robert:** Fließ — Weininger — Swoboda — Pfennig. *Leipziger Tageblatt* 101, 1907a, č. 27, 27. 1., 6. Beilage, Natur und Zeits, s. [25]–[26].
- Saudek, Robert:** Mauthner, der Sprachkritiker. *Münchener Neueste Nachrichten* 60, 1907b, č. 552, 26. 11., s. 1–2.
- Saudek, Robert:** *Billige Weisheiten. Eine Essaysammlung*. Verlag Continent, Berlin 1907c.
- Saudek, Robert:** Warum die Engländer Deutschland loben. *Prager Tagblatt* 40, 1915, č. 182, 3. 7., s. 3–4.
- Saudek, Robert:** *Diplomaten. Drei Masken*. Verlag, München 1921a.
- Saudek, Robert:** *Diplomati*. F. Borový, Praha 1921b (Žatva, sv. 11).
- Saudek, Robert:** *Diplomaten*. W. L. & J. Brusse, Rotterdam 1921c.
- Saudek, Robert:** Grafologické portréty z janovské konference. *Lidové noviny* 30, 1922a, č. 256, 23. 5., s. 4.
- Saudek, Robert:** Graphologische Portrait-Skizzen von der Genua-Konferenz. *Prager Presse* 2, 1922b, č. 140, 24. 5., s. 5–7.
- Saudek, Robert:** *Vědecká grafologie. Psychologie písma*. Orbis, Praha 1925.
- Saudek, Robert:** Pokus o grafologický životopis T. G. Masaryka. *Masarykův sborník* 2, 1926/1927, č. 1, 1926, 20. 12., s. 1–16a.
- Senski, Oskar:** Saudeks Diplomaten. *Prager Presse* 1, 1921, č. 77, 14. 6., s. 3–4.
- Sezima, Karel:** [Diplomati]. *Lumír* 49, 1922, č. 1, 19. 1., s. 51–52.
- Smissaert, Henri:** [Diplomati]. *Onze Eeuw* 21, 1921, s. 251–252; šifra H. S.

st.: [Und über uns leuchtende Sterne]. *Prager Tagblatt* 31, 1907, č. 115, 27. 4., s. 10.

[Ströbel, August]: [Diplomaten]. *Deutsche Zeitung Bohemia* 94, 1921, č. 123, 28. 5., s. 5; šifra aeo.

Tille, Václav: [Diplomati]. *Venkov* 16, 1921, č. 149, 28. 6., s. 2.

Topor, Michal: „Wenn wirklich etwas in mir gedieh, dann ist es an Ihrer Sonne gereift“. Robert Saudek und Fritz Mauthner. Der Versuch einer Re/Konstruktion ihrer Beziehung. In: Veronika Jičínská (ed.): *Fritz Mauthner (1849–1923). Zwischen Sprachphilosophie und Literatur*. Böhlau Verlag, Wien — Köln — Weimar 2021, s. 171–195.

Topor, Michal: Robert Saudek v divadelních souvislostech. *Divadelní revue* 34, 2023, v tisku.

Topor, Michal — Řehák, Daniel: *Arne Laurin (1889–1945). Portrét novináře*. Institut pro studium literatury, Praha 2019.

Turszinsky, Walter: Dämon Berlin. *Prager Tagblatt* 32, 1907, č. 292, 22. 10., s. 1–2.

Vietta, Silvio — Kemper, Hans-Georg: *Expressionismus*. Wilhelm Fink, München 1990.

Weininger, Otto: *Geschlecht und Charakter. Eine prinzipielle Untersuchung*. Wilhelm Braumüller, Wien — Leipzig 1907a.

Weininger, Otto: *Gedanken über Geschlechtsproblem*, ed. a předmluva Robert Saudek. Concordia Deutsche Verlags-Anstalt — Hermann Ehbock, Berlin 1907b.